

Úvod do teórie politických strán I

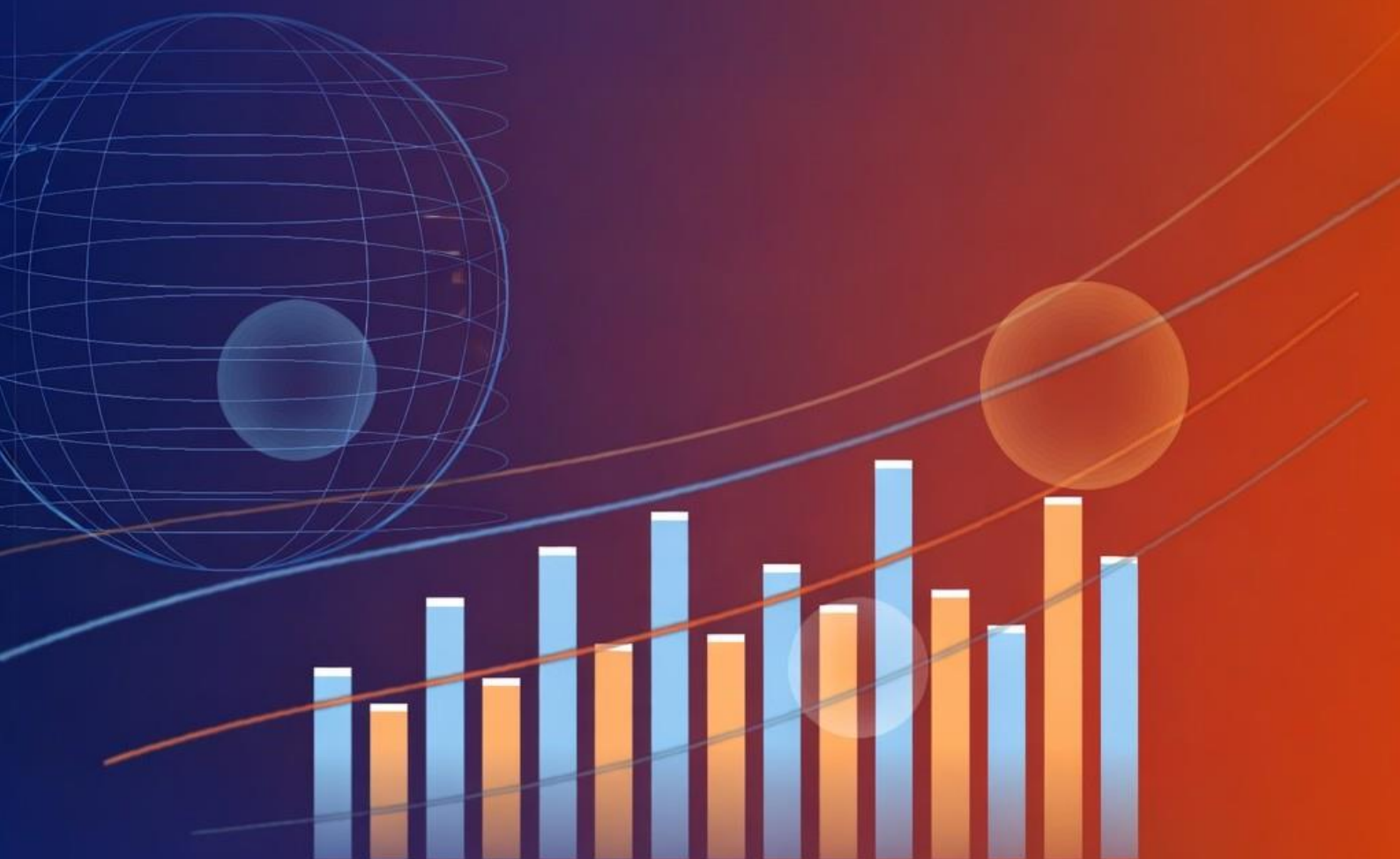
Politická strana ako organizácia
a aktér reprezentatívnej demokracie

Tomáš Jahelka

---

vysokoškolská učebnica

2026

Úvod do teórie politických strán I

**Politická strana ako organizácia a aktér
reprezentatívnej demokracie**

vysokoškolská učebnica

Tomáš Jahelka

Trnava 2026

recenzenti:

Yurii Ostapets, doktor politychnykh nauk, profesor
prof. dr. Uroš Pinterič

Jahelka, T.

*Úvod do teórie politických strán I. Politická strana ako organizácia a aktér
reprezentatívnej demokracie.* – Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej
univerzity v Trnave, 2026. – 75 s., ISBN 978-80-568-0989-1

---

rozsah: 4,50 AH

© Tomáš Jahelka, 2026

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2026

ISBN 978-80-568-0989-1

Obsah

Úvod	1
1. Politická strana ako pojem a problém politickej teórie	4
1.1 Prečo nie je pojem politickej strany samozrejmý	5
1.2 Strana, frakcia, hnutie a záujmová skupina	6
1.3 Strana ako „časť“ politického celku	8
1.4 Pluralizmus a legitimizácia strán	10
1.5 Sartoriho minimálna definícia politickej strany	11
1.6 Prečo sú strany dôležité pre reprezentatívnu demokraciu	12
2. Pôvod moderných politických strán	15
2.1 Prečo sú moderné strany historicky nové	15
2.2 Parlamentné skupiny a volebné výbory	16
2.3 Rozšírenie volebného práva	17
2.4 Vstup mas do politiky	18
2.5 Mimoparlamentný pôvod strán	19
2.6 Prechod od elitných ku masovým stranám	20
2.7 Organizačný a sociologický pohľad na pôvod strán	21
3. Organizácia strany I: základné prvky straníckej organizácie	23
3.1 Prečo je organizácia strany politicky dôležitá	23
3.2 Priama a nepriama štruktúra strany	25
3.3 Výbor	26
3.4 Sekcia	28
3.5 Bunka	29
3.6 Milícia	30
3.7 Organizačný typ a povaha strany	32
4. Organizácia strany II: členstvo, aktivisti, vedenie, oligarchizácia	34
4.1 Volič, podporovateľ, člen a aktivista	34
4.2 Militanti a vnútorné jadro strany	36
4.3 Výber a typy vedenia	38
4.4 Stranícky aparát a vnútorná moc	39
4.5 Oligarchizačné tendencie	41
4.6 Parlamentní reprezentanti a stranícke vedenie	43

5. Funkcie politických strán v reprezentatívnej demokracii	46
5.1 Strany ako sprostredkovatelia medzi spoločnosťou a štátom	46
5.2 Reprezentácia a agregácia záujmov	47
5.3 Mobilizácia a politická socializácia	49
5.4 Výber kandidátov a politických elít	50
5.5 Tvorba vlády a opozície	52
5.6 Strany a demokratická väzba	53
 Záver	 55
Summary	57
Použitá a odporúčaná literatúra	70

Úvod

Učebnica je určená predovšetkým študentkám a študentom bakalárskeho štúdia politológie, ale aj iných spoločenskovedných a humanitných odborov, ktorí považujú za potrebné oboznámiť sa s teóriou politických strán. Cieľom dvojdielnej učebnice je poskytnúť zrozumiteľný a systematický vstup do teórie politických strán, teda do jednej z oblastí, bez ktorých sa moderná politológia len ťažko zaobíde. Nejde o vyčerpávajúcu publikáciu ani o encyklopedický prehľad všetkých sporov a prístupov, ktoré sa k tejto téme viažu. Zámer je skromnejší, ale z pedagogického hľadiska dôležitejší; v rámci úvodu do problematiky vysvetliť základné pojmy, problémy a súvislosti tak, aby študent a čitateľ získal pevnú orientáciu v jednej z kľúčových oblastí modernej politológie.

Politické strany patria k najviditeľnejším a najbežnejším javom politického života. Vyberáme si ich vo voľbách, sú prítomné v parlamente, vo vláde, v opozícii, v každodennom jazyku politiky i vo verejnej kritike. Práve preto sa môže zdať, že ich netreba osobitne vysvetľovať. Bližší pohľad však ukazuje, že opak je pravdou. Nie je vôbec samozrejmé, čo presne politické strany sú, čím sa odlišujú od frakcií, hnutí alebo záujmových skupín, prečo vznikli práve v modernej dobe, aké organizačné podoby môžu nadobúdať a prečo sa bez nich moderná reprezentatívna demokracia nezaobíde.

Štúdium politických strán má preto trvalý význam. Kto chce rozumieť modernej demokracii, nemôže sa zastaviť len pri štáte, ústave, parlamente alebo voľbách. Musí rozumieť aj politickým stranám ako osobitným sprostredkovateľom medzi spoločnosťou a štátom. Práve cez ne sa vo veľkej miere organizuje politická reprezentácia, súťaž o moc, výber kandidátov a elít, tvorba vlády aj fungovanie opozície. Cez politické strany sa spoločenské spory menia na politické a zároveň vzniká priestor, v ktorom sa tieto konflikty dajú viesť v inštitucionalizovanej forme. Politické strany nie sú jedinými aktérmi modernej politiky, ale patria medzi jej nosné inštitúcie. Aj preto si zaslúžia pozornosť nielen ako predmet špecializovaného výskumu, ale aj ako základná súčasť politologického vzdelania.

Prvý diel sa sústreďuje na politickú stranu ako pojem, historicky vzniknutú organizáciu a dôležitú inštitúciu reprezentatívnej demokracie. Politickú stranu nemožno pochopiť len cez jej názov, program alebo volebný výkon. Každá strana je aj organizáciou s určitým rozdelením moci, so

vzťahom medzi členstvom a vedením a so spôsobom, akým sa v nej moc udržiava a odovzdáva.

Dôležitú časť prvého dielu tvorí aj výklad funkcií politických strán v reprezentatívnej demokracii. Politické strany nemožno chápať len ako organizácie usilujúce sa o moc, ale aj ako sprostredkujúcich aktérov medzi spoločnosťou a štátom, ktorí reprezentujú a agregujú záujmy, mobilizujú občanov, vyberajú kandidátov a podieľajú sa na tvorbe vlád i opozície. Práve tieto funkcie ukazujú, že strany nie sú len technickým príveskom volebných procedúr, ale sú jednou z podmienok fungovania reprezentatívnej politiky. V tomto zmysle je prvý diel vystavaný tak, aby čitateľa viedol od základných pojmov k širšiemu pochopeniu politickej strany ako organizačného a funkčného jadra modernej demokracie.

Základom výkladu sú klasické práce teórie politických strán a straníckych systémov, najmä diela Giovanniho Sartoriho (1924 – 2017) a Mauricea Duvergera (1917 – 2014). Sartori je kľúčový tam, kde ide o pojem politickej strany, o vzťah medzi stranou a frakciou, o význam pluralizmu a o základné rozlíšenia medzi typmi straníckych systémov. Duverger zostáva dôležitý pri vysvetľovaní historických koreňov strán, ich organizácie, členstva a základných organizačných typov. Popri týchto klasických autoroch však text vychádza aj z novšej literatúry, ktorá rozvíja otázky straníckej organizácie, demokratickej väzby medzi občanmi a vládnutím, profesionalizácie strán a zmien, ktorými prešli v druhej polovici dvadsiateho a na začiatku dvadsiateho prvého storočia. Takéto spojenie klasických a novších prístupov pokladáme za dôležité, lebo politické strany nemožno skúmať iba ako čisto historický fenomén, ani len ako momentálny obraz dnešnej politiky. Treba ich chápať vo vývojovej perspektíve a zároveň v ich súčasnej podobe.

Text je písaný ako súvislý výklad základných pojmov a problémov teórie politických strán. Našou ambíciou nebolo zhromaždiť čo najväčšie množstvo mien, definícií a detailov, ale podať problematiku tak, aby bola zrozumiteľná, vecná a použiteľná v rámci vysokoškolského štúdia. Tam, kde to bolo potrebné, upozorňujeme aj na rozdiely medzi prístupmi k štúdiu politických strán a na limity niektorých modelov a teórií. Naším zámerom však nie je čitateľa zahltiť terminológiou, ale postupne ho viesť k osvojeniu základného analytického jazyka teórie politických strán.

Bez dobrého pochopenia samotnej politickej strany nemožno presne rozumieť ani straníckym systémom, ani širšej logike demokratickej súťaže. Skôr než sa bude možné pýtať, aké typy strán existujú, ako fungujú straníc-

ke systémy a ako sa strany menia v súčasnosti, treba si vyjasniť, čo je politická strana ako taká, ako vznikla, ako je organizovaná a aké základné úlohy plní.

Zmyslom predkladaného textu je aj to, aby čitateľ po jeho prečítaní nevnímal politické strany len ako mená na volebných lístkoch alebo ako bežných aktérov každodenných politických konfliktov, ale ako jednu z nosných foriem modernej reprezentatívnej demokracie. Porozumieť politickým stranám totiž znamená porozumieť nielen jednej zo základných tém politológie, ale aj samotnej logike moderného demokratického poriadku. Prvý diel je preto koncipovaný ako základný vstup do problematiky, na ktorý nadväzuje druhý diel venovaný modelom strán, straníckym systémom a súčasným premenám straníckej politiky.

1. Politická strana ako pojem a problém politickej teórie

Politické strany sú dnes bežnou súčasťou verejného života, preto sa môže zdať, akoby ich existencia bola sama osebe samozrejmá. Kandidujú vo voľbách, rozhodujú o tom, kto bude vládnuť, organizujú opozíciu, obsadzujú parlamentné výbory, vytvárajú koalície, nominujú kandidátov a zároveň formujú jazyk, ktorým sa o politike hovorí. Na prvý pohľad by sa preto mohlo zdať, že politické strany netreba osobitne vysvetľovať. Práve v tom je však aj určitý problém. Politická strana je pojem, ktorý sa v bežnom jazyku používa bez komplikácií, no v politickej teórii ide o pojem omnoho zložitejší.

Nejasnosť tohto pojmu má viacero príčin. Politická strana nie je čisto organizačný útvar, ale ani len ideové spoločenstvo. Nie je iba volebným nástrojom, ale ani len hlasom určitej sociálnej skupiny. Je súčasne organizáciou, nositeľom politickej identity, prostriedkom súťaže o moc, článkom reprezentácie a jedným z hlavných mechanizmov, cez ktoré sa spoločenské konflikty premieňajú na konflikt politický. Kto chce stranu vysvetliť jednou vetou, veľmi rýchlo narazí na to, že každé jednoduché vymedzenie zachytí len časť problému. Ak sa príliš zvýrazní mocenská stránka, strana začne splývať s akýmkoľvek organizovaným bojom o vplyv. Pri dôraze na idey zasa uniknú mnohé strany, ktoré fungujú skôr pragmaticky než ideologicky. Samotná organizácia tiež nestačí, lebo potom nie je jasné, kde sa končí politická strana a kde sa začína iný typ kolektívneho aktéra. A ak sa definícia obmedzí len na účasť vo voľbách, bude síce praktická, ale príliš úzka na to, aby zachytila širší politický význam strán.

Strany neboli vždy považované za legitímnu súčasť politického poriadku. Sú produktom určitého historického vývoja. Moderné strany vyrástli až z reprezentatívnej politiky, z rozšírenia volebného práva, z pluralizácie spoločnosti a z prijatia predstavy, že konflikt medzi odlišnými politickými smermi nemusí znamenať rozklad celku. Ak by sme politické strany nezasadili do ich historického kontextu, ľahko by sme si ich pomýlili s inými skupinami bojujúcimi o moc, ktoré však ešte nemali podobu modernej politickej strany. Politická strana v modernom zmysle slova je osobitný jav. A práve preto ju treba analyzovať presnejšie, než to robí bežný jazyk.

1.1 Prečo nie je pojem politickej strany samozrejmý

V politickej teórii patrí pojem politickej strany k výrazom, ktoré je potrebné analyzovať presnejšie, než sa to deje v bežných politických diskusiách alebo v žurnalistickom jazyku. V bežnom jazyku sa politickou stranou označuje organizácia, ktorá sa zúčastňuje na voľbách, usiluje sa o moc a zastupuje určitú skupinu názorov alebo záujmov. Takéto intuitívne chápanie je užitočné na základnú orientáciu, ale analyticky je nepostačujúce. Je totiž príliš voľné a nezachytáva hranice pojmu. Politická veda potrebuje vedieť, podľa čoho stranu odlišujeme od iných politických aktérov, ktoré znaky sú pre ňu charakteristické a ktoré sú síce časté, ale nie nevyhnutné.

Politické strany sú zložité útvary. Sú zároveň **organizáciami, nositeľmi ideí, nástrojmi volebnej súťaže, prostriedkami výberu elít aj formami politickej reprezentácie**. Ak ich definujeme príliš široko, riskujeme, že do tej istej kategórie zahrnieme aj rôzne hnutia, nátlakové skupiny, cirkvi či odbory. Ak ich naopak definujeme príliš úzko, vylúčime niektoré reálne existujúce strany len preto, že sa nezhodujú s jedným historickým modelom. Sartori preto správne upozorňuje, že prvou úlohou definície nie je opísať všetko, čo strana robí, ale najprv ju vôbec rozlíšiť od iných politických foriem.

Nejasnosť pojmu súvisí aj s tým, že strany v dejinách nevystupovali vždy v rovnakej podobe. Politická strana v polovici devätnásteho storočia nevyzerala rovnako ako masová robotnícka strana v prvej polovici dvadsiateho storočia, *catch-all* strana v povojnovom období alebo dnešná profesionalizovaná volebná organizácia s oslabeným členstvom. Niektoré strany boli pevne zakorenené v členskej základni a v širších spoločenských sieťach, iné sa opierali skôr o parlamentné elity a vplyvných jednotlivcov, ďalšie stavali na marketingu, profesionálnej kampani a lídrovi. Ak by sme zobrali len jeden historický model a povýšili ho na jedinú „pravú“ stranu, prestali by sme rozumieť tomu, ako sa strany menili a prečo môžu mať aj veľmi odlišné podoby. Politická strana nie je jednorozmerný jav, ale vnútorne zložitý mechanizmus. Má **organizačný rozmer**, lebo združuje ľudí, má vnútorné pravidlá, svoje vedenie a členstvo. Má aj **ideový rozmer**, lebo sa usiluje pomenovať verejné problémy a ponúkať ich riešenia. Zároveň je v nej prítomný aj **reprezentatívny rozmer**, lebo sa stavia do pozície sprostredkovateľa medzi občanmi a štátom. Disponuje aj **mocenským rozmerom**, lebo sa usiluje obsadiť verejné úrady a podieľať sa na vládnutí. A v neposlednom

rade obsahuje aj **systemový rozmer**, lebo jej význam závisí od toho, v akom straníckom systéme pôsobí. Ak chceme pojem strany uchopiť vážnejšie, musíme všetky tieto roviny brať do úvahy.

V dejinách moderného politického myslenia sa nevedol spor len o to, čo strana je, ale aj o to, či je pre politické spoločenstvo dobrá alebo zlá. Ide preto o normatívne zaťažený pojem. Dlho sa na politickú stranu pozeralo s podozrením. Bola chápaná ako nositeľka nejednoty, partikulárneho záujmu a rozkladu spoločného dobra. Až neskôr sa začala vnímať ako legitímna a dokonca nevyhnutná súčasť slobody a reprezentatívnej vlády. Práve preto sa definície strán často miešali s obhajobou strán alebo s ich kritikou. Niektorí v nich videli organizovaný boj o moc, iní spoločenstvo ľudí spojených určitým princípom, ďalší funkčnú inštitúciu demokracie. Každá z týchto definícií v sebe niesla aj určité normatívne stanovisko.

Politická strana je podobná viacerým iným politickým javom, ale nie je s nimi totožná. Má niečo spoločné s frakciou, s hnutím, so záujmovou skupinou aj s volebnou platformou. No nie je tým istým. Presne vymedziť rozdiel medzi stranou a týmito príbuznými formami je jedna z prvých úloh teórie politických strán. Pokiaľ to neurobíme, budeme pojem používať príliš voľne a stratí tak analytickú hodnotu.

1.2 Strana, frakcia, hnutie a záujmová skupina

Aby sme pochopili, čo je politická strana, musíme ju odlíšiť od príbuzných foriem politického konania. Politická strana totiž nie je jediným kolektívnym aktérom, ktorý vstupuje do politiky. Najdôležitejšie je, najmä v nadväznosti na **Sartoriho**, rozlíšenie medzi stranou a frakciou, medzi stranou a hnutím a medzi stranou a záujmovou skupinou. Každá z týchto foriem má svoje miesto, no každá funguje inak. Porovnanie nám ukáže, v čom spočíva osobitosť politickej strany.

Najstarším a teoreticky najdôležitejším je rozlíšenie medzi stranou a **frakciou**. V staršom politickom myslení mala frakcia prevažne negatívny význam. Označovala skupinu, ktorá sleduje vlastný partikulárny prospech, rozbieha politickú jednotu a správa sa ako časť proti celku. Vytváranie frakcií bolo chápané ako niečo podozrivé, lebo sa spájalo s osobným záujmom, so zápasom o úrady a s neochotou podriať sa širšiemu spoločnému dobru. Aj preto sa politické strany legitimizovali len pomaly. Pokiaľ boli vnímané ako iný názov pre frakcie, nemohli sa stať plnohodnotne rešpektovanou súčas-

ťou vlády. Sartori ukazuje, že moderná strana sa od frakcie neodlišuje len menom, ale najmä tým, že sa postupne stáva akceptovanou „časťou celku“, teda súčasťou legitímnej súťaže v rámci spoločného politického poriadku.

Rozdiel medzi stranou a frakciou nie je len terminologický. Strana sa od frakcie odlišuje tým, že vystupuje v rámci širšieho politického celku a usiluje sa v ňom pôsobiť ako legitímny aktér. Stále je len časťou, no je to časť, ktorá je prijatá ako súčasť pravidelnej súťaže. Kým frakcia typicky vystupuje ako časť pre seba, tak strana sa naopak usiluje pôsobiť v rámci celku. Frakcia sleduje partikulárny záujem bez toho, aby ho vedela spojiť so širším politickým poriadkom. Strana je naproti tomu nútená preukazovať, že jej program alebo princípy majú význam pre spoločnosť v širšom zmysle. V tom spočíva jej odlišná legitimita.

Odlišná je aj politická funkcia **hnutia**. Hnutie býva spravidla voľnejšie, menej inštitucionalizované a tematicky alebo protestne užšie sústredené. Vzniká často ako mobilizácia proti určitému stavu, proti konkrétnemu rozhodnutiu alebo okolo jednej silnej témy. Môže mať značnú energiu, dokáže priťahovať občanov, vytvárať tlak zdola a otvárať témy, ktoré zavedené strany prehliadajú. Neusporadúva však vždy túto energiu do podoby stabilnej súťaže o zastupiteľskú a vládnu zodpovednosť. Hnutie môže vstupovať do verejného priestoru zvonka, môže sa usilovať meniť agendu, mobilizovať protest alebo meniť kultúru politiky, no nemusí mať ambíciu ani kapacitu stať sa pravidelným účastníkom zastupiteľskej súťaže. Práve tu leží rozdiel medzi hnutím a stranou. Strana vstupuje do volebnej arény ako trvalejší aktér. Usiluje sa získať zastúpenie a podieľať sa na tvorbe vlády alebo opozície. Hnutie sa môže na stranu premeniť, ak začne kandidovať, budovať stabilnejšiu organizáciu a usilovať sa o pravidelnú účasť v inštitucionalizovanej politike. Kým však tento krok neurobí, ostáva skôr pohybom v spoločnosti než stranou v politickom systéme. To je dôležité aj v dnešnej politike, keď sa mnohé subjekty rady označujú ako „hnutie“, aby sa dištancovali od negatívne vnímaného slova „strana“. Samotné označenie však nie je rozhodujúce, dôležitý je spôsob fungovania.

Záujmová skupina predstavuje ďalší odlišný typ aktéra. Aj ona organizuje ľudí a usiluje sa ovplyvňovať verejnú moc. Jej logika je však iná. Záujmová skupina spravidla nevstupuje do volieb s cieľom získať verejný úrad v rovnakom zmysle ako politická strana. Skôr sa pokúša presadiť určité záujmy, požiadavky alebo postoje pôsobením na strany, vládu, parlament či verejnú správu. Odbory, podnikateľské združenia, finančné skupiny, pro-

fesijné komory, rôzne lobistické organizácie alebo občianske iniciatívy môžu mať veľký politický vplyv, ale nefungujú ako univerzálni uchádzači o vládnu zodpovednosť. Sústredia sa na partikulárnejšie záujmy a nepokrývajú celú šírku verejného rozhodovania tak, ako očakávame od politickej strany.

Rozlíšenie medzi stranou a záujmovou skupinou je dôležité najmä preto, že obe formy môžu byť organizačne silné a môžu vstupovať do úzkeho kontaktu. Strany sa často opierali o odbory, cirkvi, profesijné organizácie či podnikateľské kruhy. Niekedy záujmové skupiny dokonca pomáhali vytvárať strany alebo ich priamo ovládali. Napriek tomu však nejde o to isté. **Strana sa usiluje obsadiť verejné úrady a prevziať alebo spoluvytvárať vládnu zodpovednosť.** Chce mať na politiku priamy vplyv. Záujmová skupina sa snaží pôsobiť na tých, ktorí túto zodpovednosť nesú.

Vyššie vymenované rozdiely však nie sú vždy jednoznačné. Hnutie sa môže premeniť na stranu, záujmová skupina môže založiť vlastný politický subjekt a strana sa môže vo svojom jazyku správať ako protestné hnutie. Práve preto je potrebné pracovať nie s jedným znakom, ale s celou kombináciou charakteristík. Politická strana sa odlišuje tým, že spája organizáciu, určitú mieru programovej alebo princípovej identity, účasť vo volebnej súťaži a ambíciu obsadzovať verejné úrady. V tom spočíva jej osobitosť.

1.3 Strana ako „časť“ politického celku

Jedna z najznámejších myšlienok v teórii politických strán, ktorú výrazne rozpracoval **Giovanni Sartori**, spočíva v tom, že strana je „časť“. Na prvý pohľad sa to môže zdať banálne, no v skutočnosti ide o zásadnú politickú otázku. **Politická strana nikdy nepredstavuje celú spoločnosť** v doslovnom zmysle. Predstavuje len jej časť: určitý súbor názorov, záujmov, identít, hodnôt alebo sociálnych skúseností. A práve preto je jej postavenie v politike ambivalentné. Na jednej strane reprezentuje určitú časť spoločnosti, na druhej strane sa nikdy nemôže vydávať za celý politický celok.

V staršom politickom myslení bol tento fakt veľkým problémom. Politické spoločenstvo sa často chápalo ako celok, ktorý má smerovať k jednote, nie k organizovanému súpereniu častí. Ak sa niekto organizoval ako „časť“, ľahko sa javil ako narušiteľ jednoty. Odtiaľ pramení aj dlhodobé podozrenie voči stranám. Predstava, že občania sa budú združovať do trvalých politických táborov a budú sa navzájom pokúšať presadiť svoje alternatívy, bola

ťažko zlučiteľná s chápaním **politiky ako hľadania jedného spoločného dobra**.

Moderná demokracia však práve v tomto bode urobila zásadný obrat. Prijala, že spoločnosť nie je jednoliata a že jednotná vôľa nevzniká pred politikou, ale skôr v nej a cez ňu. V Sartoriho ponímaní je strana preto prijateľná nie vtedy, keď prestane byť časťou, ale vtedy, keď sa stane legitímnou časťou pluralitného celku. To znamená, že jej partikulárnosť už nie je chápaná ako rozkladná sama osebe, ale je prijímaná ako normálna podoba reprezentácie v spoločnosti, kde existuje viac názorov, záujmov a identít. To má dôležitý dôsledok. **V pluralitnej demokracii strana nemôže bez zvyšku stotožniť samu seba s celkom.** Môže sa o to usilovať v rétorike, môže sa vydávať za „hlas národa“ alebo za jediného pravého reprezentanta ľudu, ale z hľadiska demokratickej teórie je to vždy problematické. **Strana je a zostáva časťou.** Ak sa začne prezentovať ako jediné legitímne stelesnenie celku, prekračuje hranicu pluralitnej politiky a približuje sa predstave, v ktorej už opozícia a rozdiel prestávajú byť legitímne.

Zároveň však treba vidieť aj druhú stránku tejto veci. Strana nie je len úzkou klikou sledujúcou vlastný prospech. Ak má byť stranou v plnom zmysle, musí svoju partikulárnosť politicky sprostredkovať tak, aby ju bolo možné zaradiť do širšieho verejného poriadku. Inými slovami, **musí ukázať, ako sa jej princípy alebo programy vzťahujú k spoločnosti ako celku.** Politická strana teda nie je iba časťou v čisto súkromnom zmysle. Je časťou, ktorá sa uchádza o verejnú legitimitu a musí preto svoje nároky formulovať vo verejnom jazyku.

Práve v tomto zmysle je strana „časťou celku“, nie „časťou proti celku“. To je jemný, ale veľmi dôležitý rozdiel. Demokratická politika nevychádza z popretia častí, ale z ich organizovania v rámci spoločných pravidiel. Strany tým vlastne ukazujú, že jednota politického spoločenstva nemusí spočívať v neexistencii sporov, ale v uznaní pravidiel, podľa ktorých možno spory viesť bez rozbitia samotného poriadku.

Tento pohľad pomáha pochopiť aj samotnú logiku **opozície**. Opozícia nie je niečo cudzie voči politickému celku. Je jeho legitímnou súčasťou. Takisto vládna strana nie je vlastníkom štátu ani celku, ale len dočasne úspešnejšou časťou v rámci širšieho pluralitného systému. V tomto zmysle strana ako „časť“ nie je chybou demokracie, ale je jedným z jej základných predpokladov.

1.4 Pluralizmus a legitimizácia strán

Plné prijatie politických strán bolo možné až vtedy, keď sa presadilo pluralistické chápanie politiky, ktoré v teórii politických strán systematicky rozpracoval aj Sartori. **Pluralizmus** vychádza z toho, že spoločnosť nie je zložená z jednej homogénnej vôle, ale z viacerých názorových, hodnotových, sociálnych a záujmových línií. Politika v takomto svete nemá odstrániť rozdiel, ale usporiadať ho. Nemá zmeniť všetkých na jeden hlas, ale vytvoriť pravidlá, v ktorých sa môžu rôzne hlasy stretávať, súťažiť a vyjednávať bez toho, aby sa z konfliktu stal občiansky rozklad.

Práve v tomto kontexte sa **strany stali legitímnymi**. Kým spoločnosť a politika boli myslené v kategóriách jednoty bez rozlíšenia, strana bola vždy podozrivá. Ak však pripustíme, že pluralita je prirodzenou črtou moderného života, potom sa mení aj význam strán. Prestávajú byť chápané ako patologické odchýlky a stávajú sa inštitúciami, ktoré pluralitu prevádzajú do pravidelnej a zrozumiteľnej súťaže.

Pluralizmus je dôležitý aj preto, že odlišuje strany od čistej logiky frakcie. Frakcia typicky sleduje seba bez ohľadu na širší poriadok. Strana v pluralitnej demokracii uznáva, že vedľa nej existujú aj iné legitímne časti, teda ďalšie strany. To ale ešte neznamená, že sa ich vzdáva ako súperov. Znamená to však, že ich nepopiera ako účastníkov spoločnej hry. Ak sa toto uznanie vytratí, pluralizmus sa oslabuje a strany sa môžu opäť približovať logike frakcií.

Pluralizmus zároveň vysvetľuje, prečo sú strany dôležité pre moderný štát. Veľké a sociálne diferencované spoločnosti potrebujú mechanizmy, ktoré umožnia **premieňať rozptýlené konflikty** na formy spracovateľné vo voľbách, parlamente a vláde. Bez toho by pluralita nemala politickú podobu, ale skôr chaotický charakter. Strany tu vystupujú ako sprostredkovatelia. Neodstraňujú konflikty, ale prevádzajú ich do inštitucionalizovanej podoby. Práve v tom spočíva ich **civilizačný aj demokratický význam**.

To však ešte neznamená, že pluralizmus je bezproblémový. Vyžaduje si určité podmienky. Nestačí len samotná skutočnosť, že existuje viac strán. Potrebné je aj to, aby sa navzájom uznávali ako legitímni účastníci politickej súťaže, aby akceptovali základné pravidlá a aby konflikt nebol vedený tak, že jeden tábor vylučuje druhý z rámca legitímnej politiky. Kde sa toto vedomie vytratí, môže sa pluralita zmeniť na deštruktívnu fragmentáciu.

Politické strany preto nemožno legitimizovať len tým, že existujú. Legitímne sa stávajú vtedy, keď pôsobia ako **súčasť pluralitného poriadku** a keď pomáhajú organizovať konflikt bez zničenia spoločného rámca. V tom spočíva rozdiel medzi straníckou súťažou a čírym rozkladom politiky na nepriateľské tábory.

Pluralizmus je zároveň aj odpoveďou na starú ilúziu, že politická jednota musí znamenať neexistenciu straníckych rozdielov. Moderná demokracia naopak ukazuje, že určitý typ jednoty možno udržať aj v podmienkach trvalej súťaže. Táto jednota nespočíva v tom, že všetci myslia rovnako, ale v tom, že **rozdiely sú vedené v rámci spoločných pravidiel**. Politické strany sú jedným z hlavných nástrojov, cez ktoré sa tento typ jednoty vôbec stáva možným.

1.5 Sartoriho minimálna definícia politickej strany

Keď sa po týchto rozlíšeníach vrátime k samotnej definícii, ukáže sa, že je rozumné nezačínať maximálnou, ale minimálnou definíciou politických strán. To znamená definíciou, ktorá sa nesnaží obsiahnuť všetko, čo strany historicky robili alebo môžu robiť, ale zachytiť ich najnutnejšie znaky. Takáto definícia musí byť dosť úzka na to, aby odlíšila stranu od iných politických útvarov, a zároveň dosť široká na to, aby zahŕňala rozmanité typy strán.

Jedným z najužitočnejších východísk je podľa Sartoriho chápať stranu ako **politickú skupinu identifikovanú oficiálnym označením, ktorá sa zúčastňuje volieb a je schopná prostredníctvom nich dostať svojich kandidátov do verejných funkcií**. Jadrom tejto definície je teda účasť v súťaži o obsadenie verejných pozícií. Práve tento znak oddeľuje stranu od záujmovej skupiny, ktorá sa síce snaží ovplyvňovať politiku, ale sama spravidla nekandiduje ako pravidelný uchádzač o vládnu zodpovednosť.

Takáto minimálna definícia má veľkú výhodu. Je pomerne striedma a neviaže stranu na jeden konkrétny organizačný model, ideologický profil alebo sociálnu základňu. Strana môže byť masová alebo kádrová, centralizovaná alebo voľnejšia, ideologicky silná alebo pragmatická, opretá o členstvo alebo o profesionálny aparát. Všetky tieto podoby sa môžu meniť, ale základný znak zostáva: strana vstupuje do volebnej súťaže a usiluje sa o verejné úrady.

To však neznamená, že minimálna definícia je vyčerpávajúca. Je dobrá na rozlíšenie, ale nie úplne postačujúca na pochopenie. Hovorí nám, čo strana musí mať, aby bola stranou, ale nehovorí ešte dosť o tom, prečo sú strany pre modernú demokraciu také dôležité. Nepovie nám nič o reprezentácii, agregácii záujmov, mobilizácii, tvorbe vlády, organizovaní opozície ani o väzbe medzi stranami a spoločnosťou. Preto minimálna definícia nestačí ako celé vysvetlenie strán. Je len prvým krokom.

Minimálna definícia je zámerne úzka. Sústreďuje sa na znaky, ktoré umožňujú politickú stranu identifikovať a odlíšiť od iných kolektívnych aktérov, nie na všetky funkcie, ktoré môže strana v politickom systéme plniť. Preto sama osebe nevysvetľuje reprezentáciu, agregáciu záujmov, mobilizáciu ani širší význam strán pre demokraciu. Tieto otázky už patria k ďalšej analýze politických strán, nie k minimálnemu vymedzeniu pojmu.

Rozumnejšie je preto chápať minimálnu definíciu ako hranicu pojmu, nie ako jeho úplný obsah. Pomáha povedať, čo ešte stranou je a čo už nie. No skutočný význam strany sa ukáže až vtedy, keď ju zasadíme do širších súvislostí reprezentatívnej demokracie. Strana je totiž viac než len účastník volieb. Je inštitúciou, ktorá prepája spoločnosť so štátom a ktorá dáva politickej súťaži organizovanú podobu.

1.6 Prečo sú strany dôležité pre reprezentatívnu demokraciu

Politické strany sú dôležité preto, že **reprezentatívna demokracia potrebuje politické sprostredkovanie**. Moderný štát je príliš veľký, príliš komplexný a spoločnosť je príliš diferencovaná na to, aby medzi občanmi a rozhodovaním verejnej moci existoval jednoduchý a bezprostredný vzťah. Aj tam, kde občania hlasujú vo voľbách, negeneruje sa tým automaticky vláda, program ani verejná politika. Medzi spoločnosťou a štátom musí existovať spojenie, ktoré premení rozptýlené názory a konflikty na politické rozhodnutia. Politické strany sú historicky jednou z najdôležitejších foriem takéhoto spojenia.

Jednou z ich základných úloh je **zjednodušovať politickú voľbu**. Občan sa v modernej politike nestretáva s jedným izolovaným problémom, ale s veľkým množstvom tém, rozhodnutí a sporov. Strany z tejto zložitosti vytvárajú rozpoznateľnejšie balíky. Spájajú rôzne otázky do širších programových ponúk a umožňujú, aby sa volič orientoval podľa zrozumiteľnejších línií. Neznamená to, že by strany vždy boli programovo jasné alebo že by

nedopúšťali prílišného zjednodušovania. Znamená to však, že bez nich by bola voľba v modernom politickom priestore ešte neprehľadnejšia.

Druhou zásadnou úlohou je **reprezentácia**. Strany nevystupujú len ako stroje na získavanie úradov. Predstavujú sa ako nositelia určitých hodnôt, záujmov, postojov alebo identít. **Reprezentujú časti spoločnosti** a dávajú im politický hlas. Tento hlas nie je čistým zrkadlom, ale strany spoločenské požiadavky zároveň aj triedia, formujú a agregujú. Práve týmto spôsobom sa odlišujú od prostého zhromaždenia individuálnych nárokov. Zo sociálnych rozdielov vytvárajú politicky spracovateľné alternatívy.

Tretou úlohou je **výber politických elít**. Moderná demokracia potrebuje kandidátov, poslancov, ministrov, lídrov a vyjednávačov. Nemôže fungovať len ako priame vyjadrenie občianskej vôle bez sprostredkujúcich osôb. Strany sú hlavnými mechanizmami, cez ktoré sa títo ľudia vyberajú, formujú a legitimizujú. Rozhodujú o tom, kto vôbec vstúpi do súťaže o verejné úrady a kto bude mať šancu nie byť zodpovedný za rozhodnutia. Aj preto majú taký veľký význam pre kvalitu reprezentatívnej demokracie. Kto kontroluje výber kandidátov, vo veľkej miere ovplyvňuje aj to, kto sa nakoniec stane súčasťou politického vedenia štátu.

Štvrtou úlohou je **organizácia vlády a opozície**. Strany nevstupujú do volieb len preto, aby získali hlasy. Vstupujú do nich aj preto, aby tvorili vládu alebo opozíciu. Tým dávajú demokratickému vládnutiu štruktúru. Vláda v reprezentatívnej demokracii nevzniká z náhodného súčtu jednotlivcov, ale zo stranícky organizovanej väčšiny alebo koalície. Opozícia takisto nie je len nesúhlas niekoľkých jednotlivcov, ale organizovaná a alternatívna sila. Bez politických strán by sa demokratická súťaž ťažko premieňala na zodpovedné vládnutie.

Piata úloha súvisí s tým, čo sa dnes často označuje ako **demokratická väzba medzi občanmi a vládnutím**. Strany prepájajú preferencie voličov s volebným výberom, volebný výber s tvorbou vlády a vládu s verejnou politikou. Táto väzba nikdy nie je dokonalá a často býva predmetom kritiky. Napriek tomu ostáva základným princípom reprezentatívnej demokracie. Ak sa príliš oslabí, občania nadobúdajú pocit, že medzi ich vôľou a rozhodovaniami štátu už neexistuje žiadny zmysluplný vzťah.

Napokon sú strany dôležité aj preto, že **inštitucionalizujú konflikt**. Politika nie je stav harmónie, ale priestor rozdielov a sporov. Strany umožňujú, aby sa tieto spory neodohrávali len ako rozptýlená spoločenská nespokojnosť alebo ako boj neorganizovaných táborov, ale ako pravidelná sú-

ťaž v rámci spoločného systému. V tom spočíva ich demokratická funkcia. Nepotláčajú konflikt, ale dávajú mu takú podobu, v ktorej sa môže viesť bez zničenia samotného poriadku.

Z toho všetkého vyplýva, že strany nemožno chápať len ako jednu z mnohých organizácií v politike. Politické strany patria k hlavným inštitúciám modernej reprezentatívnej demokracie. Môžu byť oligarchické, uzavreté, oportunistické alebo odtrhnuté od voličov a členov, a preto je ich kritika často oprávnená. Napriek tomu bez nich len ťažko možno stabilne organizovať volebnú súťaž, politickú reprezentáciu, fungovanie vlády a opozície aj vyvodzovanie politickej zodpovednosti. Ich význam preto nespočíva v ich dokonalosti, ale v tom, že moderná demokracia zatiaľ nenašla presvedčivejší a trvácnejší spôsob, ako politický konflikt organizovať.

Kontrolné otázky ku kapitole 1:

1. Prečo nestačí intuitívne chápanie politickej strany ako organizácie, ktorá sa zúčastňuje volieb? Aké dimenzie strany toto vymedzenie nezachytáva?
2. Čím sa líši strana od frakcie v Sartoriho poňatí? Prečo je toto rozlíšenie pre teóriu strán dôležité?
3. Čo znamená, že politická strana je „časťou celku“? Aký vzťah má táto myšlienka k pojmu opozície?
4. Čo je Sartoriho minimálna definícia politickej strany a prečo Sartori uprednostňuje minimálnu definíciu pred širšou?
5. Za akých okolností sa strana môže začať správať skôr ako frakcia než ako legitímna súčasť pluralitnej súťaže?
6. Čo minimálna definícia politickej strany nezachytáva a prečo ju napriek tomu Sartori považuje za užitočnú?
7. Aké kritériá odlišujú politickú stranu od hnutia a záujmovej skupiny? Prečo tieto hranice nie sú vždy jednoznačné?

2. Pôvod moderných politických strán

Politické strany v podobe, v akej ich poznáme dnes, nie sú staré inštitúcie. To neznamená, že pred modernou dobou neexistovali politické konflikty, súperiace skupiny alebo organizované zápasy o moc. Existovali, a často veľmi intenzívne. Moderná politická strana však nie je len akákoľvek skupina ľudí, ktorá sa v politike spája proti inej skupine. Je to osobitný typ organizácie vyrastajúci z reprezentatívnej vlády, z volebnej súťaže, z rozšírenia politickej účasti a zo vstupu širších vrstiev obyvateľstva do politiky. Politické strany v modernom zmysle slova sú preto historicky späté s premenou štátu a spoločnosti v devätnástom a na začiatku dvadsiateho storočia. Až v tomto období sa strany začali meniť z voľných parlamentných zoskupení alebo miestnych volebných výborov na trvalejšie organizácie s členskou základňou, programom, vedením a širšími ambíciami v spoločnosti.

Keď hovoríme o pôvode moderných strán, nejde o jeden okamih alebo jeden jednotný model vývoja. V rôznych krajinách prebiehal tento proces odlišne. Niekde vyrástli strany najprv z parlamentných skupín a až neskôr sa opreli o širšiu organizáciu mimo parlamentu. Inde vznikli najprv mimo parlamentu ako výraz nových sociálnych síl, náboženských prúdov, robotníckeho hnutia alebo ideologických mobilizácií a až následne vstúpili do volebných procesov. Už pri vzniku politických strán sa teda ukazuje, že ich nemožno chápať len ako technické volebné stroje, ale ich pôvod často prezrádza, aký typ organizácie z nich vyrastie, aký bude ich vzťah k vládnutiu, k členstvu a k spoločnosti.

2.1 Prečo sú moderné strany historicky nové

Moderné politické strany sú historicky nové preto, lebo predpokladajú niekoľko podmienok, ktoré staršie politické režimy v takej podobe nepoznali. Predpokladajú aspoň určitý stupeň reprezentatívnej vlády, pravidelnej volebnej súťaže, verejnej politickej mobilizácie a uznania toho, že spoločnosť je zložená z viacerých legitímnych záujmov a názorov. Kým sa politika odohrávala najmä v úzkom prostredí panovníka, aristokracie alebo obmedzeného parlamentu, nevznikal tlak na budovanie strán v modernom zmysle. Mohli existovať mocenské kliky, frakcie alebo voľné parlamentné zoskupenia, ale ešte nie organizované strany so širšou spoločenskou základňou.

V tomto zmysle sú strany **produktom modernizácie politiky**. Objavujú sa vtedy, keď sa politika prestáva týkať len úzkych elít a stáva sa vecou širšieho obyvateľstva. Devätnáste storočie je v tomto kontexte rozhodujúce, lebo práve v ňom sa v Európe a Severnej Amerike postupne rozširuje volebná účasť, rastie význam zastupiteľských zhromaždení, mení sa vzťah medzi spoločnosťou a štátom a zároveň sa oslabuje stará predstava, že politické delenie je samo osebe niečím podozrivým alebo škodlivým. Strany sa prestávajú chápať len ako nežiaduca roztržka v tele politického spoločenstva a začínajú sa chápať ako normálny spôsob organizovania politickej súťaže. Práve preto nie je moderná strana len organizačnou novinkou, ale aj výsledkom hlbšej zmeny v chápaní politiky.

Novosť moderných strán spočíva aj v tom, že spájajú niekoľko funkcií, ktoré boli dovtedy oddelené. Ide o **spojenie parlamentnej, volebnej a organizačno-spoločenskej funkcie**. Strany nie sú len skupinami poslancov v parlamente, ale zároveň organizujú voličov, vyberajú kandidátov, formulujú politické ciele, budujú miestne siete a snažia sa dlhodobo prežiť ako aktéri súťaže o moc. To je veľký rozdiel oproti starším formám politického zoskupovania, ktoré boli často dočasné, osobné alebo úzko viazané na konkrétnu situáciu.

2.2 Parlamentné skupiny a volebné výbory

Jeden z hlavných koreňov moderných strán, ako ukázal **Maurice Duverger**, vedie cez parlamentné skupiny a volebné výbory. V počiatočných fázach reprezentatívnej politiky boli práve tieto útvary najdôležitejšou podobou organizovaného politického života. Poslanci s podobnými názormi alebo záujmami sa v parlamente zoskupovali, spolupracovali pri hlasovaniach a snažili sa zabezpečiť podporu vo svojich obvodoch. Mimo parlamentu ich dopĺňali miestne volebné výbory, ktoré sa aktivovali pred voľbami, podporovali kandidátov, organizovali kampaň a sprostredkovali kontakt s voličmi.

Tieto skoré formy však ešte nemožno bez výhrad stotožniť s plne rozvinutou modernou stranou. Ich organizácia bývala voľná, decentralizovaná a často dočasná. Volebný výbor sa mohol aktivovať najmä v čase kampane a mimo volieb žiť len veľmi obmedzene. Parlamentná skupina mohla fungovať skôr ako spojenectvo vplyvných jednotlivcov než ako súčasť pevnej organizácie. V takýchto podmienkach mala veľký význam osobná autori-

ta kandidáta, miestne väzby, rodinné meno, spoločenské postavenie a vplyv miestnych elít. Politika bola síce už reprezentatívna, ale ešte nie masová.

V klasickej Duvergerovej analýze práve z tohto prostredia vyrastali strany parlamentného alebo volebného pôvodu. Ich logika spočívala v tom, že najprv existovali parlamentní reprezentanti a miestne volebné štruktúry, a až neskôr sa z nich skladala širšia organizácia. Duverger upozorňuje, že pri stranách tohto typu zohrávali poslanci rozhodujúcu úlohu, pretože práve oni boli pri ich zrode kľúčovými aktérmi. Strana bola do veľkej miery predĺžením parlamentnej a volebnej politiky a jej hlavný účel spočíval vo vyhrávaní volieb a získavaní kresiel v zákonodarnom zbore.

Takýto pôvod mal svoje dôsledky. Strany parlamentného pôvodu bývali menej centralizované, slabšie ideologicky previazané a silnejšie závislé od svojich zvolených predstaviteľov. Ich mimoparlamentná organizácia mala podporovať parlamentnú činnosť, nie ju ovládať. Aj preto sa v nich vedenie často sústreďovalo okolo parlamentnej elity. Tento model nachádzame najmä pri starších liberálnych a konzervatívnych stranách, ktoré vznikali v období, keď politika ešte nebola plne otvorená masám.

2.3 Rozšírenie volebného práva

Skutočný **prelom vo vývoji moderných strán** prinieslo rozšírenie volebného práva. Kým bola politická účasť obmedzená na pomerne úzky okruh majetných a spoločensky privilegovaných mužov, nebolo potrebné budovať rozsiahle, trvalé a disciplinované politické organizácie. Politika mohla zostať záležitosťou miestnych elít, vplyvných rodín a parlamentných zoskupení. Situácia sa však zásadne mení vtedy, keď sa elektorát začína zväčšovať.

Rozšírenie volebného práva znamenalo, že do politiky vstupujú nové skupiny obyvateľstva, ktoré už nemožno oslovovať len prostredníctvom osobných väzieb alebo miestneho vplyvu. Noví voliči museli byť organizovaní, mobilizovaní, presviedčaní a dlhodobo politicky viazaní. Zároveň bolo potrebné vytvoriť štruktúry, ktoré by dokázali udržať spojenie medzi centrom a miestnou úrovňou, medzi vedením a podporovateľmi, medzi ideami a volebnou praxou. Presne tu sa otvára priestor pre nový typ strany.

Duverger vystihol túto zmenu veľmi presne, keď ju spojil s prechodom **od politiky založenej na osobných väzbách ku kolektívnejšie organizovanej volebnej politike**. Keď sa elektorát zväčšuje a politika sa stáva masovejšou, miestne výbory prestávajú stačiť. Nestačí už zhromaždiť

niekoľkých vplyvných ľudí a zabezpečiť kandidátovi podporu v obvode. Je potrebné budovať stálejšiu organizáciu, ktorá sa bude opierať o širšie vrstvy obyvateľstva. Rozšírenie volebného práva preto neznamenal len viac voličov, ale aj tlak na organizačnú premenu politiky.

Táto zmena mala aj symbolický rozmer. Strany už neboli len nástrojom koordinácie medzi elitami, ale začali sa prezentovať ako **reprezentanti širších spoločenských skupín**. Hlasovanie prestávalo byť čisto individuálnym aktom jednotlivca oddeleného od väčších spoločenských väzieb. Čoraz viac sa spájalo s triednym postavením, náboženskou príslušnosťou, regionálnou identitou alebo ideologickou orientáciou. Práve preto je moderná politická strana úzko spojená s demokratizáciou politiky. Nevzniká len z parlamentných a volebných inštitúcií, ale aj z toho, že do politiky vstupujú širšie vrstvy obyvateľstva.

2.4 Vstup nás do politiky

Rozšírenie volebného práva bolo len jednou stránkou procesu. Druhou, ešte hlbšou, bol vstup nás do politiky. Moderné strany totiž nevznikajú len preto, že sa rozšíril počet voličov. Vznikajú aj preto, že sa mení samotný charakter politického života. Do politiky vstupujú skupiny, ktoré už nechcú byť len objektom vládnutia, ale chcú byť politicky organizované, zastúpené a mobilizované. Ide o širšie spoločenské skupiny (robotníci, nižšie stredné vrstvy, mešťania, náboženské komunity), ktoré sa usilujú o vlastné politické zastúpenie a organizáciu.

To je rozhodujúci moment, pretože politika už neprebíha len na úrovni parlamentu a vládnych elít, ale čoraz viac aj v širšom spoločenskom prostredí. Strana sa tak prestáva javiť iba ako parlamentný aktér a nadobúda aj výrazný spoločenský rozmer. Jej sila potom nezávisí len od počtu mandátov, ale aj od schopnosti vytvárať trvalé väzby v spoločnosti a mobilizovať podporu mimo samotných volieb. Preto vstup širších vrstiev obyvateľstva do politiky mení aj funkciu politickej strany. Strana sa stáva organizáciou, ktorá mobilizuje podporu, udržiava vnútornú súdržnosť a sprostredkúva svojim členom trvalejší vzťah k politike. V tomto období preto vznikajú strany s podstatne širším spoločenským dosahom než mali staršie elitné formácie.

Tento proces bol zvlášť výrazný pri robotníckych a socialistických stranách, ale netýkal sa výlučne len ich. Aj konzervatívne, agrárne či liberál-

ne prúdy museli odpovedať na novú situáciu. Keď sa do politiky zapájajú nové sociálne skupiny, tak staré kádrové a elitárske strany sú nútené meniť sa, ak nechcú stratiť vplyv. Nové podmienky ich tlačia k rozširovaniu organizačných štruktúr, k systematickejšej práci s voličmi a k vytváraniu nových väzieb so spoločnosťou. Aj preto nemožno dejiny moderných strán písať len ako dejiny ľavice. Sú to aj dejiny toho, ako sa staršie elity museli prispôbiť masovej politike.

2.5 Mimoparlamentný pôvod strán

Ako upozorňuje Duverger, nie všetky moderné strany však vznikli z parlamentných skupín a volebných výborov. Veľká časť z nich mala mimoparlamentný pôvod. To znamená, že sa zrodili mimo samotného parlamentu, často z organizácií, ktoré mali vlastné ideové, sociálne alebo náboženské ciele a až neskôr vstúpili do volebnej a parlamentnej politiky. Tento spôsob vzniku je pre modernú stranícku politiku mimoriadne dôležitý, lebo z neho vyrástli mnohé najsilnejšie masové strany. Mimoparlamentný pôvod nachádzame najmä tam, kde sa nové sociálne alebo ideologické sily necítili byť dostatočne zastúpené existujúcimi parlamentnými elitami. Robotnícke hnutie, socialistické organizácie, odbory, katolícke spolky, roľnícke zväzy alebo dokonca niektoré ilegálne či pololegálne skupiny začali vytvárať vlastné organizačné štruktúry ešte predtým, než získali výraznejšie parlamentné zastúpenie. Keď potom vstúpili do volieb, nepriniesli do parlamentu len nových kandidátov, ale aj inú logiku straníckej organizácie.

Duverger výstižne ukazuje, že **pôvod strany zanecháva stopu na jej ďalšom fungovaní**. Strany mimoparlamentného pôvodu bývajú zvyčajne centralizovanejšie, disciplinovanejšie a menej ochotné podriaďovať sa jednoduchej parlamentnej rutine. Parlament pre ne nie je jediným priestorom politiky, ale len jedným z nástrojov širšieho politického zápasu. Preto bývajú ich parlamentní predstavitelia častejšie pod kontrolou širšieho straníckeho vedenia alebo aparátu. Kým pri starších parlamentných stranách dominujú poslanci, pri mnohých stranách mimoparlamentného pôvodu je parlamentná reprezentácia skôr súčasťou väčšej organizácie než jej prirodzeným centrom.

Tento rozdiel je veľmi dôležitý aj pre neskoršie chápanie straníckej demokracie a vnútrostraníckej moci. Strana, ktorá vznikla zospodu ako mobilizačný a ideový projekt, bude často klásť väčší dôraz na členskú základ-

ňu, aktivistov, stranícke konferencie a mimoparlamentné orgány. Strana, ktorá vyrástla z parlamentnej elity, bude prirodzenejšie pripisovať vedúcu úlohu poslancom a volebným profesionálom. Pôvod strany teda nie je len historická zaujímavosť, ale pomáha vysvetliť jej neskoršiu organizačnú povahu.

2.6 Prechod od elitných ku masovým stranám

Jedným z najvýznamnejších dôsledkov všetkých uvedených procesov bol prechod od elitných ku masovým stranám. Tento prechod neprebehol všade rovnako rýchlo ani rovnako dôsledne, ale patrí k základným líniam vývoja moderných strán. **Kádrová strana** bola typickou organizačnou podobou politiky v období obmedzeného volebného práva a prevahy miestnych elít. Opierala sa o vplyvných jednotlivcov, miestne autority a voľnejšie organizačné väzby. Jej aktivita bývala silne orientovaná na voľby a parlament, zatiaľ čo vnútorná organizácia zostávala pomerne slabá. **Masová strana** je naopak produktom demokratizácie a sociálnej mobilizácie. Snaží sa získavať veľký počet členov, vytvárať hustú sieť miestnych organizácií, udržiavať trvalý kontakt s podporovateľmi a organizovať ich aj mimo samotných volieb. Neuspokojuje sa s občasnou volebnou aktivitou, ale buduje stálejšiu prítomnosť v spoločnosti. V tejto podobe je už strana nielen volebným nástrojom, ale aj školou politickej identity, prostriedkom sociálnej integrácie a organizačným rámcom pre kolektívne konanie.

Duverger opísal tento posun cez rozdiel medzi úzkym **výborom** a otvorenejšou **sekciou**. Kým starší výbor bol uzavretejší, elitnejší a orientovaný na vybrané osobnosti, sekcia sa otvárala širším vrstvám, snažila sa rozširovať členstvo a prenikať bližšie k bežným ľuďom. To je výstižný obraz celej premeny modernej straníckej politiky. Strany sa museli naučiť pôsobiť vo väčšej spoločnosti, nielen v obmedzenom svete parlamentných a miestnych elít.

Prechod ku masovým stranám však neznamenal len organizačné rozšírenie. Znamenal aj presun ťažiska **politickej legitimizácie**. Strana už nebola silná len preto, že mala známych vodcov alebo oporu medzi poslancami a politickými elitami. Jej sila spočívala aj v tom, že sa dokázala oprieť o určitú sociálnu skupinu, ideový prúd alebo širšie spoločenské zázemie. Vzťah medzi stranou a spoločnosťou sa tým výrazne prehĺbil. Aj preto sa politické strany v priebehu dvadsiateho storočia stali takými mocnými ak-

térmi. Neboli totiž len účastníkmi volieb, ale aj organizovanými útvarmi, cez ktoré veľké časti spoločnosti vstupovali do politiky.

Zároveň treba dodať, že tento prechod nebol jednosmerný ani úplný. Nie všade staré elitné prvky zmizli a nie každá strana sa stala plne masovou. V niektorých krajinách staršie kádrové formy pretrvali dlhšie, inde sa premenili len čiastočne. Navyše už v druhej polovici dvadsiateho storočia začínajú aj masové strany prechádzať ďalšou premenou. To však nič nemení na tom, že pre pochopenie pôvodu moderných strán je prechod od elitných ku masovým formám jednou z najdôležitejších vývojových osí. Tým sa zároveň ukazuje, že politické strany nemožno vysvetľovať len podľa jedného historického modelu. Aj keď klasická masová strana postupne slabne, strany nezanikajú, ale mení sa spôsob ich organizácie a ich väzba na spoločnosť.

2.7 Organizačný a sociologický pohľad na pôvod strán

Pôvod moderných strán možno vysvetľovať dvoma navzájom sa dopĺňajúcimi spôsobmi. Duverger zdôrazňuje najmä organizačný vývoj strán, zatiaľ čo Lipset a Rokkan ukazujú ich sociologické korene v hlbších spoločenských štiepeniach.

Organizačný pohľad vysvetľuje vznik strán cez vývoj reprezentatívnej politiky, rozšírenie volebného práva a potrebu vytvoriť trvalejšie politické organizácie. Práve v tomto rámci dáva zmysel rozlíšenie strán parlamentného a mimoparlamentného pôvodu, ako aj premena od kádrových ku masovým stranám.

Popri tomto organizačno-historickom prístupe však v teórii politických strán existuje aj paralelná **sociologická línia**, ktorú rozpracovali **Seymour Martin Lipset** a **Stein Rokkan**. Podľa nich moderné strany nie sú len výsledkom vývoja reprezentatívnej politiky a organizačných odpovedí na rozšírenie volebnej súťaže, ale aj politickým výrazom hlbších spoločenských štiepení, ktoré vznikli v priebehu modernizácie európskych spoločností.

Lipset a Rokkan pritom identifikovali **štyri základné štiepenia**, ktoré nosne formovali stranícke systémy v západnej Európe. Prvým je konflikt medzi centrom a perifériou, ktorý súvisí s budovaním národných štátov a s postavením regionálnych, jazykových a kultúrnych menšín. Druhým je konflikt medzi štátom a cirkvou, ktorý súvisel s budovaním moderného národného štátu, so sekularizáciou a so sporom o postavenie cirkvi, najmä o jej

vplyv na školstvo a verejný život. Z tohto konfliktu vyrástli predovšetkým konfesiónálne a katolícke strany. Tretím je konflikt medzi mestom a vidiekom, teda medzi priemyselnými a poľnohospodárskymi záujmami, z ktorého sa zrodili agrárne strany. Štvrtým je konflikt medzi vlastníkami a pracujúcimi, ktorý sa viaže na priemyselnú revolúciu a z ktorého vyrástli robotnícke, socialistické a sociálnodemokratické strany. Moderné strany tak v tomto pohľade nie sú len výsledkom parlamentnej a organizačnej evolúcie, ale aj politickým preložením spoločenských konfliktov, ktoré vznikli skôr, než sa strany ako organizácie vôbec etablovali.

Oba pohľady nie sú v protiklade, ale dopĺňajú sa. Duvergerov organizačný prístup vysvetľuje, akou formou moderné strany vznikali a ako sa menila ich vnútorná stavba. Lipset-Rokkanov sociologický prístup vysvetľuje, prečo sa určité strany a stranícke rodiny presadili práve tam a práve vtedy, kde a kedy sa presadili. Bez organizačnej stránky by sme nerozumeli tomu, ako sa strana historicky stala modernou organizáciou. Bez sociologickej stránky by sme nerozumeli tomu, prečo sa stranícka politika v rôznych európskych krajinách vyvíjala práve v takých ideových a programových líniách, aké poznáme dodnes. Tento sociologický pohľad zároveň tvorí dôležité pozadie analýzy straníckych systémov.

Kontrolné otázky ku kapitole 2:

1. Aké podmienky museli byť splnené, aby mohli vzniknúť moderné politické strany? Prečo nemohli existovať v politických systémoch staroveku alebo stredoveku?
2. Čím sa líšia strany parlamentného a mimoparlamentného pôvodu? Ako sa tieto rozdiely prejavujú v ich neskoršej organizácii a fungovaní?
3. Prečo rozšírenie volebného práva prinieslo tlak na organizačnú premenu strán? Prečo nestačilo len zvýšiť počet voličov?
4. Čo znamená, keď hovoríme o vstupe nás do politiky? Prečo tento proces nestotožňujeme s rozšírením volebného práva?
5. Duverger tvrdí, že pôvod strany zanecháva stopu na jej ďalšom fungovaní. Čo tým myslí a na akom type príkladov to ilustruje?
6. V čom spočíva rozdiel medzi kádrovou a masovou stranou? Čo spôsobilo prechod od jednej k druhej?
7. Popri Duvergerovom organizačno-historickom pohľade existuje aj sociologický pohľad Lipseta a Rokkana. Čím sa tieto dva pohľady líšia a prečo sa navzájom dopĺňajú?

3. Organizácia strany I: základné prvky straníckej organizácie

Keď sa povie politická strana, väčšina ľudí si predstaví politickú organizáciu, jej predstaviteľov a pôsobenie v politike. To síce k stranám nepochybne patrí, ale nestačí to. Strana nie je iba volebný program (ktorý nikto nečíta), ani len skupina kandidátov, ktorí sa raz za čas uchádzajú o hlasy voličov. **Strana je aj organizácia.** To znamená, že má určitú vnútornú stavbu, určitý spôsob fungovania, určitý model rozhodovania a určitý vzťah medzi centrom a miestnou úrovňou. Práve organizačná stránka je často tým, čo rozhoduje o tom, či strana dokáže prežiť, udržať disciplínu a pôsobiť ako stabilný aktér politického systému.

V dejinách politických strán sa ukazuje, že spôsob organizácie strany nie je druhoradý detail, ale dôležitá súčasť jej politickej povahy. Práve organizácia dáva politickým rozdielom pevnú a trvalú podobu, takže nezostávajú len pri sporoch, ale menia sa na stabilné politické sily. Dve strany môžu mať podobný program a predsa fungovať veľmi odlišne, ak je jedna postavená na voľnej sieti vplyvných jednotlivcov a druhá na disciplinovanom systéme miestnych organizácií a straníckeho aparátu. Rozdiely v organizácii preto nemožno chápať ako čisto administratívne. Majú dôsledky pre to, kto v strane rozhoduje, ako sa vytvára autorita, aký typ členstva sa v strane udrží, aký vzťah má strana k parlamentu, k voľbám, k spoločnosti a v krajných prípadoch aj k samotnému demokratickému režimu.

Klasická teória politických strán, najmä v práci Mauricea Duvergera, ukazuje, že základné prvky straníckej organizácie nie sú náhodné. Výbor, sekcia, bunka a milícia nepredstavujú len technické formy usporiadania, ale odlišné logiky politického konania. Na ich základe možno lepšie pochopiť, či je strana orientovaná najmä na voľby, na budovanie členskej základne, na ideologickú disciplínu alebo na mimoparlamentný boj. Organizácia strany preto nehovorí len o tom, ako je strana usporiadaná, ale aj o tom, akým politickým aktérom vlastne je.

3.1 Prečo je organizácia strany politicky dôležitá

Organizácia strany je politicky dôležitá preto, lebo práve ona rozhoduje o tom, ako sa **politická myšlienka mení na koordinované politické**

pôsobenie. Samotná zhoda v názoroch ešte nevytvára trvácnu politickú silu. Aj pomerne veľká skupina ľudí môže mať podobné predstavy o politike a predsa nedokáže nič významné presadiť, ak nemá formu, vedenie, pravidlá a mechanizmy koordinácie. Organizácia je teda mostom medzi presvedčením a konaním. Umožňuje, aby strana nebola len voľným prostredím sympatizantov, ale stabilným aktérom, ktorý vie nominovať kandidátov, viesť kampaň, získať peniaze, mobilizovať členov, formulovať program, propagovať základné tézy a vystupovať navonok ako jednotný subjekt.

Cez organizačnú stránku môžeme pochopiť aj vnútorné rozdelenie moci v strane. V každej strane totiž vzniká väčšie či menšie napätie medzi členskou základňou, miestnymi organizáciami, vedením a zvolenými poslancami. Toto napätie nie je náhodné, ale vyplýva zo skutočnosti, že strana je väčší a trvalejší útvar. Tam, kde je organizácia voľná a neformálna, má väčší priestor osobný vplyv, lokálne autority alebo parlamentní lídri. Tam, kde je organizácia hustá a disciplinovaná, rastie význam stranického centra, pravidiel a procedúr. Inak povedané, organizačná forma určuje nielen to, ako strana pracuje, ale aj to, kto v nej vládne.

Organizačnú silu strán dnes nemožno merať len počtom členov, ale aj financiami, personálnym zázemím a tým, či majú funkčné miestne organizácie. Rozsah organizačnej siete, schopnosť získavať členov a kvalita centrálného aparátu patria medzi faktory, ktoré zvyšujú šance strany prežiť, uspieť vo voľbách a udržať jednotné vystupovanie aj v parlamente. V súčasných stranách často rastie vplyv politikov, ktorí už zastávajú verejné funkcie, teda poslancov, ministrov a ďalších vládnych predstaviteľov, ako aj profesionálneho stranického aparátu. Ani väzby strán na spoločnosť celkom nezanikli, skôr zmenili podobu. V súčasných stranách sú častejšie najmä mládežnícke organizácie, kým formálne väzby na hospodárske, stavovské a iné záujmové skupiny bývajú slabšie.

Napokon je organizácia politicky dôležitá aj preto, že mení samotný zmysel strany. Nie každá strana chápe samu seba rovnako. Niekde je strana predovšetkým nástrojom volebnej koordinácie a podpory kandidátov. Inde je širším prostredím politickej socializácie a výchovy členov. Inde zasa nástrojom ideologickej mobilizácie, disciplíny a permanentnej agitácie. V krajných prípadoch môže byť strana organizovaná tak, že sa prestáva podobáť na klasického demokratického sprostredkovateľa medzi spoločnosťou a štátom a približuje sa skôr k militarizovanému alebo totalitárnemu typu or-

organizácie. Preto sa organizácia nedá oddeliť od širšej otázky, čo vlastne strana je a aké miesto zaujíma v politickom poriadku.

3.2 Priama a nepriama štruktúra strany

Jedno zo základných rozlíšení pri skúmaní straníckej organizácie je rozdiel medzi priamou a nepriamou štruktúrou strany. Toto klasické rozlíšenie, spojené predovšetkým s Duvergerom, je základom organizačnej analýzy strán. Dnes nemusí byť toto rozlíšenie vždy na prvý pohľad viditeľné, ale historicky malo veľký význam a dodnes pomáha pochopiť odlišné typy strán.

Priama štruktúra znamená, že stranu tvoria priamo jednotliví členovia. Človek vstupuje do strany ako jednotlivec, podpisuje prihlášku, platí členský príspevok a stáva sa priamym členom straníckej organizácie. Základný vzťah teda vedie medzi jednotlivcom a stranou. Takto boli organizované mnohé socialistické, liberálne a konzervatívne strany v kontinentálnej Európe. Priama štruktúra je z dnešného pohľadu intuitívnejšia, pretože presne zodpovedá tomu, čo si väčšina ľudí predstaví pod členstvom v strane.

Nepriama štruktúra je odlišná. Strana v nej nie je tvorená primárne jednotlivcami, ale organizáciami, ktoré sa spájajú do spoločného politického celku. Jednotlivec teda nemusí vstupovať priamo do strany ako do samostatnej organizácie, ale jeho väzba na stranu je sprostredkovaná cez inú kolektívnu organizáciu, napríklad cez odbory, profesijné alebo záujmové zväzy. Klasickým príkladom je staršia podoba britskej Labouristickej strany, ktorá nevyrastala z individuálneho členstva v tom istom zmysle ako mnohé kontinentálne strany, ale z prepojenia viacerých organizovaných kolektívnych aktérov, najmä odborov. V tomto prípade sa strana podobá skôr federácii než čisto jednotnej organizácii.

Toto rozlíšenie je dôležité z viacerých dôvodov. V prvom rade ovplyvňuje chápanie členstva. Ako sme uviedli, v priamej štruktúre je členom strany jednotlivec, v nepriamej štruktúre môže byť základným nositeľom členstva organizácia a jednotlivci sa k strane pripájajú cez ňu. To mení aj podobu legitimacy vo vnútri strany. Inak vyzerá hlas člena, ktorý vstúpil priamo do miestnej pobočky, a inak váha delegáta vyslaného silnou odborovou organizáciou.

Po druhé, priama a nepriama štruktúra menia rozloženie moci. V priamej strane majú väčší význam miestne pobočky, členské schôdze, kongresy a centrálné orgány budované zvnútra samotnej strany. V nepriamej strane sa moc koncentruje aj v sprostredkujúcich organizáciách, ktoré do strany vstupujú ako kolektívni aktéri s vlastnými zdrojmi, vlastným vedením a vlastnými záujmami. Strana potom nie je len jednou organizáciou, ale priestorom vyjednávania medzi viacerými organizovanými zložkami.

Po tretie, táto otázka súvisí s historickým vývojom. Nepriama štruktúra často vznikala tam, kde sa silné odborové alebo stavovské organizácie vyvinuli skôr než samotná strana. Keď sa potom otvoril priestor pre širšiu politickú reprezentáciu, tieto organizácie poskytli hotový rámec, z ktorého strana vyrástla. Naopak tam, kde sa strana formovala skôr ako samostatná politická organizácia, alebo kde boli spoločenské väzby menej korporatívne, prevládla priama štruktúra.

Dnes je toto rozlíšenie menej viditeľné než v minulosti. Väčšina strán v demokratických systémoch funguje predovšetkým ako priame organizácie jednotlivcov, aj keď zároveň udržiava väzby na odbory, občianske združenia, podnikateľské kruhy, cirkvi alebo iné spoločenské prostredia. Napriek tomu má zmysel toto rozlíšenie zachovať, lebo ukazuje, že strana nemusí byť vždy len súhrnom jednotlivých členov. Môže byť aj výsledkom prepojenia organizovaných spoločenských síl. A práve to má dôsledky pre jej charakter, vnútornú autoritu aj vzťah k spoločnosti.

3.3 Výbor

Prvým klasickým Duvergerovým základným prvkom straníckej organizácie je výbor (angl. *caucus*). Výbor predstavuje staršiu a užšiu formu straníckej organizácie, typickú najmä pre elitné alebo kádrové strany v období obmedzeného volebného práva a politiky ovládanej **vplyvnými jednotlivcami**.

Základným znakom výboru je jeho **obmedzený rozsah**. Nejde o široko otvorenú organizáciu, ktorá by sa snažila získavať čo najviac členov. Naopak, výbor je malý, uzavretejší a selektívny. Nevstupuje sa doň len preto, že človek prejaví záujem. Členstvo býva založené na kooptácii, nominácii, prestíži alebo uznanom miestnom vplyve. Výbor preto nie je založený na širokom masovom členstve, ale skôr na užšom kruhu významných jednotlivcov. Práve tento znak je podstatný. Výbor sa neopiera o množstvo, ale o kvalitu v zmysle spoločenského významu svojich členov. Tvoria ho miestne

autority, vplyvní advokáti, lekári, podnikatelia, vlastníci pôdy, profesijne rešpektovaní muži verejného života alebo skúsení volební organizátori. V spoločnosti, kde sa politika ešte neopierala o masové členstvo a intenzívnu mobilizáciu širokých vrstiev, bol takýto model funkčný. Ak bola politická súťaž vedená medzi relatívne úzkymi elitami a ak volebné právo mal len obmedzený počet obyvateľstva, tak postačovalo, aby sa na miestnej úrovni spojil okruh vplyvných ľudí a podporil vhodného kandidáta.

Výbor zvyčajne pôsobí na širšom území a nie je založený na každodennom kontakte so širokou členskou základňou. Funguje skôr v rámci väčšieho obvodu a jeho činnosť býva nepravidelná. Na rozdiel od neskorších masových strán s hustou sieťou pobočiek neudržiava trvalý a intenzívny vnútorný život. Najviac ožíva v čase volieb alebo pri dôležitých politických otázkach, kým medzi voľbami jeho aktivita často slabne. To však neznamená, že výbor je nevýznamný. Naopak, v politických systémoch, kde prevládali elitné strany, bol veľmi účinným nástrojom. Práve preto, že združoval ľudí so zdrojmi, kontaktmi a miestnym vplyvom, dokázal organizovať kampan, získavať podporu a prepájať kandidáta s voličmi. Nebol síce masovou organizáciou, ale bol výkonným mechanizmom reprezentácie a volebnej koordinácie v podmienkach, kde sa ešte politika neopierala o široké členské zázemie.

Výbor je teda typický pre stranu, ktorá chápe samu seba predovšetkým ako volebný a parlamentný nástroj. Jeho hlavnou úlohou nie je politická výchova členov, ani každodenná práca s masami alebo ideologická disciplína. Jeho logika je praktická, volebná a elitná. Netreba však tento typ chápať príliš schematicky. Aj výbor sa v praxi mohol meniť, rozširovať a postupne profesionalizovať. Niekde si zachoval podobu úzkeho okruhu miestnych elít, inde sa dopĺňal o volebných pracovníkov a jednoduchší organizačný aparát. Zároveň platí, že v krajinách, kde nevznikli silné masové strany, prežíval tento spôsob organizácie dlhšie, než by sa mohlo zdať z príliš jednoduchého predstavenia vývoja strán. Napriek tomu zostáva výbor užitočným analytickým typom. Učí nás, že strana nemusí byť od začiatku masová. Môže vzniknúť a dlho fungovať ako uzavretejší súbor lokálne vplyvných jednotlivcov, ktorých spája najmä volebná a parlamentná činnosť.

3.4 Sekcia

Druhým základným prvkom podľa Duvergera je sekcia (angl. *branch*). Ak výbor predstavuje užšiu a elitnejšiu formu organizácie, sekcia znamená posun k trvalejšej, otvorenejšej a masovejšej straníckej organizácii. Práve v sekcii sa veľmi jasne ukazuje prechod od politiky vplyvných jednotlivcov k politike moderných členských strán.

Základným znakom sekcie je jej **prístupnosť pre širšie členstvo**. Sekcia, spojená predovšetkým so **socialistickými stranami**, sa nespolieha na úzky okruh vybraných ľudí, ale snaží sa získavať členov vo väčšom počte. Kým výbor je uzavretejší a selektívnejší, sekcia je založená na rozširovaní členskej základne. Neznamená to, že by nezáležalo na kvalite členov alebo na ich aktivite, ale rozhodujúce je to, že strana chce preniknúť do širšej spoločnosti a získať omnoho väčší počet ľudí než v časoch elitnej politiky.

Sekcia je aj teritoriálne bližšie k bežnému členovi. Býva založená v obci, mestskej časti, alebo inom menšom územnom rámci. To umožňuje pravidelnejší kontakt s členmi, častejšie schôdze a silnejšie zakorenenie v miestnom prostredí. Zatiaľ čo výbor funguje skôr vo väčšom obvode a v mene vplyvných jednotlivcov, sekcia má ambíciu byť prítomná čo najbližšie k sociálnemu a každodennému svetu členov. Tým sa mení aj funkcia organizácie. Sekcia neslúži len na výber kandidátov a podporu vo voľbách. Stáva sa miestom politickej socializácie, výchovy, diskusie a budovania lojality. Je priestorom, v ktorom sa členovia učia politike, osvojujú si jazyk strany, získavajú identitu a skúsenosť spoločného politického konania. Práve preto bola sekcia taká dôležitá pre masové socialistické alebo niektoré katolícke strany. Cez sekcie nevstupovali ľudia do politiky len ako voliči, ale aj ako členovia určitého kolektívneho projektu.

Sekcia teda nie je len organizačnou jednotkou, ale aj sociálnym prostredím. V niektorých historických prípadoch mala takmer komunitný charakter. Bola miestom stretnutí, prednášok, diskusií, vzdelávania, spoločenského života a niekedy aj širších kultúrnych aktivít. Strana sa tak prestávala obmedzovať na parlament a voľby a stala sa súčasťou každodenného života určitých sociálnych skupín.

Zároveň však sekcia znamená väčšiu centralizáciu než výbor. Je to dôležitý a trochu paradoxný moment. Sekcia je síce bližšie k bežným členom, ale práve preto, že je súčasťou širšej siete, býva menej autonómna než výbor. Výbor mohol pôsobiť ako pomerne samostatný miestny kruh. Sekcia je

skôr článkom väčšieho celku. Jej zmysel spočíva práve v tom, že je začlenená do širšej straníckej štruktúry, ktorá prepája miestnu úroveň s vyššími stupňami straníckej organizácie a s centrálnym vedením.

Sekcia preto býva spojená s masovou stranou a s predstavou, že strana má mať pevnejšiu vnútornú disciplínu, širšiu územnú pôsobnosť a väčšiu kapacitu mobilizovať členstvo aj medzi voľbami. Oproti výboru je to zásadná zmena, lebo strana už nie je len volebným klubom vplyvných elít, ale stáva sa organizáciou, ktorá chce v spoločnosti pôsobiť trvalo, získavať podporu a politicky ju zastupovať. Otvorenosť a početnosť však automaticky nezaručujú vnútornú demokraciu ani vysokú aktivitu. Aj sekcie sa môžu postupne byrokratizovať, formalizovať a oslabovať. Môžu existovať na papieri, ale v skutočnosti len prežívať. Môžu byť ovládané malou skupinou miestnych funkcionárov. Napriek tomu sekcia predstavuje významný historický krok v organizácii strán, pretože umožnila to, čo výbor nedokázal, a to premenu strany na trvalú a rozsiahlu organizáciu s masovejším spoločenským zakotvením.

3.5 Bunka

Treťou základnou organizačnou formou je bunka (angl. *cell*). V porovnaní so sekciou ide o ešte špecifickejší a disciplinovanejší typ organizácie. Bunka sa spája predovšetkým s **komunistickými stranami** a s tými stranami, ktoré chápali politiku nielen ako volebnú súťaž, ale ako permanentný boj, mobilizáciu, agitáciu a ideologickú kontrolu.

Základný rozdiel medzi sekciou a bunkou spočíva v princípe organizácie. Sekcia je zväčša územná. Bunka je typicky pracovne alebo funkčne viazaná na **miesto každodennej činnosti**. Spája ľudí, ktorí pracujú v tej istej továrni, úrade alebo inom konkrétnom prostredí. To zásadne mení jej charakter. Bunka už nie je primárne miestom širšej politickej diskusie občanov v obci či mestskej štvrti, ale menšou a priamo riadenou organizačnou jednotkou, ktorá je súčasťou každodenného pracovného a sociálneho prostredia svojich členov. Bunka býva menšia než sekcia, čo umožňuje vyššiu mieru kontroly, bezprostrednej komunikácie a disciplíny. V malej skupine je ťažšie zostať pasívnym anonymným členom. Od jej členov sa očakáva pravidelná účasť a konkrétna práca pre stranu. Na rozdiel od sekcie, ktorá môže vytvárať širší priestor pre členstvo a diskusiu, je bunka užšia, disciplinovanejšia a viac zameraná na plnenie praktických politických úloh.

To mení aj samotné chápanie strany. Kým pri výbore je strana najmä nástrojom volieb a pri sekcii organizáciou masového členstva a politickej výchovy, pri bunke sa strana posúva k predstave **disciplinovaného nástroja** permanentného pôsobenia v spoločnosti. Bunka nie je najvhodnejšou jednotkou pre vedenie klasickej volebnej kampane v územnom obvode. Jej sila spočíva skôr v každodennom prenikaní do sociálneho prostredia, v propagande a v schopnosti udržiavať aktivitu mimo samotných volieb. Práve preto bunka historicky vyhovovala komunistickým stranám. Umožňovala spájať stranícku prítomnosť s pracoviskom, zabezpečovať vysokú mieru angažovanosti a vytvárať pevné vertikálne väzby medzi základnou jednotkou a centrom. Bunka bola vhodná aj na konšpiračnejšie alebo pololegálne pôsobenie, pretože malá a pevne uzavretá organizačná jednotka sa ľahšie riadi a v určitých situáciách aj ľahšie udrží mimo pozornosti verejnosti či štátnych orgánov.

Z hľadiska politickej teórie je dôležité to, že bunka mení ťažisko strany. Strana s bunkovou organizáciou sa vzdáľuje od klasickej predstavy strany ako volebného sprostredkovateľa medzi občanmi a parlamentom. Voľby a parlament sú pre ňu len jedným z nástrojov, ale nie nevyhnutne tým najdôležitejším. Strana sa stáva skôr organizáciou agitácie, ideologickej práce, disciplíny a nepretržitej mobilizácie. V tomto zmysle je bunka viac než technický organizačný prvok, je nositeľom celkom iného politického poňatia.

Bunkový model sa však nedá jednoducho uplatniť v každom type strany. Historicky sa ukázalo, že je mimoriadne účinný v špecifických typoch strán a v špecifických sociálnych podmienkach, ale len ťažko sa stáva univerzálnym modelom demokratickej straníckej organizácie. Je totiž náročný na disciplínu, predpokladá vysoký stupeň ideologickej súdržnosti a nehodí sa rovnako dobre pre všetky sociálne skupiny. Strana založená na bunkách preto nie je len lepšie zorganizovanou verziou strany postavenej na sekciách. Je to kvalitatívne odlišný typ organizácie s odlišným politickým zmyslom.

3.6 Milícia

Štvrtým základným prvkom podľa Duvergera je milícia (angl. *militia*). Táto forma je zo všetkých štyroch najradikálnejšia, pretože ukazuje bod, v ktorom sa stranícka organizácia dostáva veľmi ďaleko od klasickej demokra-

tickej súťaže. Milícia je skupina členov strany organizovaná podľa **polovojenského vzoru**. Je založená na disciplíne, výcviku, uniforme, symbolike, pripravenosti na fyzický stret a na predstave, že politický boj môže mať aj **násilnú podobu**.

Milícia sa neobjavuje v každej strane a rozhodne nejde o bežný prvok demokratickej politiky. Je typická pre extrémne a najmä **fašistické hnutia a strany**, ktoré nevnímali politiku len ako súťaž v rámci spoločných pravidiel, ale ako boj nepriateľských táborov, v ktorom sa štát, ulica a násilie prelínajú. V takomto poňatí už strana nie je len organizáciou voličov, členov či aktivistov, ale nadobúda aj podobu politicky organizovanej sily pripravenej na fyzický stret. Milícia tak predstavuje organizáciu, ktorá stojí na pomedzí medzi stranou a súkromnou armádou. Jej členovia sú civilisti, ale preberajú spôsoby organizácie, výcviku a disciplíny známe z vojenského prostredia. Politika sa tým militarizuje. Namiesto presviedčania, zastupovania a súťaže nadobúda strana podobu kolektívu pripraveného zasahovať silou.

Takto organizovaná strana zároveň radikálne mení svoj vzťah k režimu. Výbor a sekcia sú organizačné formy, ktoré sa v zásade zmestia do parlamentnej a volebnej logiky. Bunka ju síce do veľkej miery presúva na vedľajšiu koľaj, ale stále zostáva straníckou formou organizácie. Milícia však už smeruje k narušeniu samotných základov pluralitnej politiky. Tam, kde sa strana opiera o milície, oslabuje sa hranica medzi straníckou súťažou a fyzickým nátlakom, medzi politickou organizáciou a násilným aparátom. Práve preto má milícia v dejinách politických strán svoj význam, hoci v stabilných demokraciách nepredstavuje bežnú ani legitímnu základnú jednotku strany. Ukazuje totiž, že spôsob organizácie strany nikdy nie je politicky neutrálny. Niektoré organizačné formy podporujú demokratickú súťaž a pluralizmus, iné posilňujú disciplínu, uzavretosť a v krajných prípadoch aj politické násilie. Milícia je preto krajným, ale z hľadiska teórie strán veľmi poučným prípadom.

Z dnešného hľadiska by bolo chybou písať o milícii ako o čomsi, čo je pre teóriu strán bezvýznamné len preto, že nejde o bežný prvok súčasných demokratických strán. Práve jej existencia v dejinách ukazuje, kam až môže zájsť premena strany, ak prestane chápať politiku ako inštitucionalizovanú súťaž a začne ju chápať ako existenčný boj s nepriateľom. Preto má milícia aj naďalej miesto v analytickom výklade základných prvkov straníckej organizácie.

3.7 Organizačný typ a povaha strany

Po predstavení výboru, sekcie, bunky a milície je zrejmé, že organizačný typ strany nemožno chápať ako čisto technický detail. Organizačný typ vypovedá o povahe strany. To znamená, že nám hovorí niečo podstatné o tom, ako strana chápe politiku, na akých sociálnych základoch stojí, aký vzťah má k voľbám, k členstvu, k vedeniu a k demokracii. To je pointa klasickej organizačnej analýzy politických strán u Duvergera.

Zopakujme, že výbor zodpovedá svetu elitnej alebo kádrovej politiky. Strana je tu chápaná predovšetkým ako nástroj koordinácie medzi vplyvnými jednotlivcami a ako prostriedok na dosahovanie volebných a parlamentných cieľov. Vzťah k spoločnosti je skôr sprostredkovaný cez vplyvné elity než cez hustú členskú základňu. Sekcia naopak signalizuje vstup do sveta masovej politiky. Strana sa otvára širšiemu členstvu, buduje územnú sieť, chce spoločnosť reprezentovať aj organizovať. Bunka ukazuje ďalší posun, kde strana už nechce len reprezentovať a mobilizovať, ale aj disciplinovať, permanentne pôsobiť a prenikať do sociálneho prostredia omnoho intenzívnejšie. Milícia napokon vyjadruje bod, v ktorom sa strana mení na bojovú organizáciu a vzdáva sa od demokratickej logiky politického súťaženia.

Tieto organizačné typy netreba chápať ako pevné a úplne oddelené kategórie. Skutočné strany bývajú zmiešané a v čase sa menia. Môžu spájať prvky výborového typu so sekciami, mať otvorené členstvo, ale zároveň silné centrum a disciplinovaný aparát. Staršie kádrové strany sa pod vplyvom demokratizácie a rozšírenia volebného práva menili na masovejšie organizácie, kým mnohé masové strany sa neskôr profesionalizovali a oslabovali niektoré znaky tradičnej sekčnej politiky. Práve preto je dôležité chápať tieto organizačné typy analyticky. Nehovorí nám, ako každá strana presne vyzerá, ale umožňujú nám identifikovať dominantnú logiku stránickej organizácie. A to je pre politologickú analýzu veľmi cenné. Keď vieme, či strana stojí skôr na lokálnych elitách, na masovej sieti pobočiek, na malej disciplinovanej bunke alebo na autoritárskej bojovej organizácii, vieme omnoho lepšie odhadnúť, ako sa bude správať pri výbere kandidátov, pri vedení kampane, pri práci s členmi, pri vytváraní vnútornej hierarchie či pri riešení konfliktov.

Dôležité je aj to, že organizačný typ ovplyvňuje vzťah medzi stranou a demokratickým režimom. Nie každá organizovaná strana je automaticky

rovnako priaznivá pre demokraciu. Demokratická politika potrebuje politické strany, ale potrebuje aj to, aby ich vnútorná organizácia zostávala kompatibilná s pravidlami pluralitnej súťaže.

Význam straníckej organizácie nezmizol ani v súčasných stranách, ktoré bývajú profesionalizované, mediálne orientované a menej člensky zakorenené než staré masové strany. Aj dnes záleží na tom, akú má strana organizačnú sieť, ako funguje jej centrum a aký vzťah má medzi miestnou, parlamentnou a straníckou úrovňou. Moderné predvolebné kampane, sociálne siete a mediálna politika organizačnú otázku nezrušili, len ju zmenili. Preto má zmysel vychádzať z klasických základných prvkov, lebo práve na nich najlepšie vidno, že organizácia nie je len vonkajšia forma strany, ale dôležitá súčasť jej fungovania.

Kontrolné otázky kapitole 3:

1. Prečo nie je organizácia strany len technický detail? Aké dôsledky má spôsob organizácie pre vnútorné rozdelenie moci v strane?
2. Čím sa líši priama a nepriama štruktúra strany? Ako sa tento rozdiel prejavuje v rozložení moci a legitimacy vo vnútri strany?
3. Aké sú základné znaky výboru ako organizačnej formy a pre aký typ politiky je typický?
4. Čím sa sekcia líši od výboru a akú funkciu plnila v masových stranách okrem samotnej volebnej súťaže?
5. V čom spočíva základný rozdiel medzi sekciou a bunkou? Prečo bunka zodpovedá odlišnému politickému poňatiu než sekcia?
6. Prečo má milícia miesto v analytickom výklade straníckej organizácie, hoci v súčasných demokratických stranách nehrá žiadnu úlohu?
7. Prečo by nestačilo pri analýze strany len opísať jej organizačné prvky? Čo o strane prezrádza jej dominantný organizačný typ?

4. Organizácia strany II: členstvo, aktivisti, vedenie, oligarchizácia

Politická strana nie je len súbor stanov a organizačných jednotiek. Je to aj spoločenstvo ľudí, ktorí v nej zaujímajú rozdielne postavenie, majú rozdielnu mieru angažovanosti a rozdielny vplyv na jej smerovanie. Iné miesto v nej má volič alebo voľný podporovateľ, iné formálny člen a iné tí, ktorí sa podieľajú na jej každodennom fungovaní a rozhodovaní. Keď preto hovoríme o strane, hovoríme o organizácii s rozdielnou mierou príslušnosti, aktivity a vplyvu.

Práve preto sa otázka členstva a vedenia radí medzi najdôležitejšie problémy teórie politických strán. Strana je totiž reprezentatívna inštitúcia nielen vo vzťahu k spoločnosti, ale aj vo svojom vnútri. Musí nejakým spôsobom sprostredkovať vzťah medzi širším okruhom podporovateľov a užším okruhom tých, ktorí rozhodujú. Musí preto určiť, kto je súčasťou strany, kto ju môže reprezentovať, kto sa podieľa na výbere vedenia a na tvorbe jej smerovania a kde je v nej sústredená rozhodovacia moc. Práve od toho závisí, či strana funguje ako organizácia s vnútornou politickou participáciou, ako nástroj úzkeho vedenia, alebo ako útvar, v ktorom sa moc postupne vzdáva od členskej základne.

4.1 Volič, podporovateľ, člen a aktivista

Vzťah ľudí k politickej strane môže mať rôznu intenzitu a rôznu podobu. Vzťah jednotlivca k politickej strane môže mať podľa miery blízkosti a angažovanosti niekoľko podôb: od voliča a podporovateľa cez člena až po aktívneho straníka.

Najširšou kategóriou je **volič**. Volič je ten, kto strane odovzdá hlas vo voľbách. Môže to urobiť z presvedčenia, zo zvyku, zo strategickej úvahy, z protestu proti súperovi a v ojedinelých prípadoch aj zo znalosti volebného programu. V každom prípade ide o vzťah, ktorý je najslabší a najmenej náročný, pretože volič nemusí mať so stranou nijaký trvalejší kontakt. Nemusí sa zúčastňovať na jej aktivitách, platiť členské, nemusí sa s ňou ani hlbšie identifikovať. Jeho vzťah k strane sa môže meniť z volieb na voľby. Napriek tomu je volič pre stranu rozhodujúci, lebo bez hlasov vo voľbách stráca strana svoj hlavný praktický význam v reprezentatívnej súťaži.

Užšou, ale dôležitou kategóriou je **podporovateľ**. Ide o osobu, ktorá strane prejavuje určitú stabilnejšiu blízkosť, hoci nevstúpila do jej formálnych štruktúr. Môže sa zúčastňovať na mítingoch, sledovať činnosť strany, obhajovať ju v súkromných rozhovoroch alebo na sociálnych sieťach, dokonca jej aj prispieť finančne alebo dobrovoľnícky pomôcť v kampani, ale predsa sa nestane členom. V moderných stranách, najmä v tých profesionálnych a menej člensky zakorenených, má táto kategória čoraz väčší význam. Strany často pracujú práve s okruhom sympatizantov a príležitostných dobrovoľníkov, ktorí sa nechcú viazať pevným členstvom, ale sú ochotní pomôcť. Podporovateľ je teda medzičlánkom medzi pasívnym voličom a členom.

Člen, ako poukazoval už Duverger, je niečo iné ako podporovateľ. Členstvo znamená formálny vstup do organizácie. Predpokladá uznanie stanov, registráciu, spravidla aj platenie členského príspevku a zaradenie do určitej základnej organizačnej jednotky. Členstvo dáva strane trvácnejšiu podobu. Kým voliči prichádzajú a odchádzajú a podporovatelia sa môžu mobilizovať len príležitostne, členovia vytvárajú jej stabilnejšiu sociálnu bázu. Cez nich strana existuje aj medzi voľbami. Práve členovia udržiavajú miestne organizácie, volia delegátov, tvoria lokálne zázemie, chodia na schôdze, podieľajú sa na nomináciách a v niektorých stranách aj rozhodujú o vedení či programe.

Ani členstvo však ešte neznamená vysokú aktivitu. V každej väčšej strane existuje rozdiel medzi formálnym členom a človekom, ktorý pre stranu skutočne pracuje. Preto je potrebné odlíšiť aj aktivistu. **Aktivista** je člen strany alebo niekedy aj blízky podporovateľ, ktorý sa na straníckom živote podieľa intenzívnejšie než priemerný radový člen. Zúčastňuje sa na organizovaní kampaní, mobilizuje voličov, pomáha pri formulovaní politických stanovísk, kandiduje do vnútrostraníckych orgánov, vykonáva funkcie alebo nesie konkrétnu zodpovednosť za chod straníckej organizácie. Aktivista je typ človeka, bez ktorého by strana na miestnej úrovni často vôbec nefungovala.

Tieto rozlíšenia sú dôležité z viacerých dôvodov. Ukazujú, že „sociálna základňa“ strany nie je jednotná. Strana môže mať veľa voličov, ale málo členov, môže mať mnoho členov, ale málo aktívnych ľudí. Môže mať silné okruhy podporovateľov, ale veľmi slabú vnútornú organizáciu. Každá z týchto kategórií má navyše iný vzťah k moci v strane. Volič legitimizuje stranu vo voľbách, ale vo vnútri strany o ničom priamo nerozhoduje. Člen

môže mať formálne práva, ale ak nie je aktívny, jeho vplyv býva malý. Okruh aktivistov je početne menší, ale často má väčší reálny dosah na konkrétne rozhodnutia než široká masa pasívnych členov.

Práve tu sa objavuje jeden z trvalých problémov straníckej organizácie. Demokratická legitimita strany sa často odvodzuje od širokého členstva alebo od širokej voličskej podpory, ale každodenný život strany nesú najmä menšie, aktívnejšie a lepšie organizované skupiny. Strana preto musí riešiť dve rozdielne potreby. Na jednej strane potrebuje čo najširšiu podporu voličov, na druhej strane jej každodenné fungovanie zabezpečuje len pomerne úzky okruh aktívne zapojených ľudí.

V historickom vývoji strán sa navyše váha týchto kategórií menila. V kádrových stranách nehrali hlavnú úlohu formálni členovia, ale skôr miestne elity a ľudia, ktorí organizovali volebnú kampaň a mali politický vplyv. V masových stranách sa naopak členstvo stalo základným znakom identity a legitimacy. V súčasných profesionalizovaných stranách opäť často klesá význam početnej členskej základne a rastie význam voľnejšieho okruhu podporovateľov, sympatizantov a profesionálneho aparátu. Preto samotný pojem „člen strany“ nemožno chápať ako niečo nemenné. V niektorých stranách je členstvo len voľným formálnym vzťahom, v iných predstavuje dôležitú súčasť organizácie a vnútorného života strany.

4.2 Militanti a vnútorné jadro strany

Osobitné postavenie v teórii politických strán má pojem militant. Tento výraz dnes môže znieť nezvykle, ale v klasickej literatúre, najmä u Mauricea Duvergera, označuje mimoriadne dôležitú **kategóriu aktívneho straníka**. Nejde o militanta v zmysle ozbrojeného radikála, ale o osobitne angažovaného straníckeho človeka, ktorý je oveľa viac než len pasívnym členom. Aktivista je širší pojem, ktorý môže zahŕňať rôzne formy intenzívnejšieho zapojenia do straníckeho života. Militantom sa však označuje užšie jadro zvlášť oddaných a trvalo aktívnych straníkov, ktorí stranu nielen podporujú, ale ju aj každodenne udržiavajú v chode, mobilizujú ostatných, šíria jej postoje a pomáhajú zabezpečovať vnútornú disciplínu.

Rozdiel medzi členom a militantom je podobný ako rozdiel medzi formálnou príslušnosťou a praktickým nasadením. Člen môže platiť príspevky a zúčastniť sa občasných hlasovaní, ale militant žije stranou oveľa intenzívnejšie. Je pravidelne prítomný na schôdzach, berie na seba úlohy, je

pripravený stranu verejne obhajovať, získavať nových sympatizantov, a často je aj pripravený obetovať strane značnú časť svojho času. V historických masových stranách, najmä socialistických, komunistických, ale aj niektorých katolíckych, bol militant nositeľom straníckeho života v pravom slova zmysle.

Politická strana nikdy nestojí len na anonymnej mase členov. Preto sú militanti dôležití. Aj veľmi veľké strany sú v skutočnosti udržiavané omnoho menšou skupinou obetavých a lojálnych aktivistov. Militanti tvoria aktívnu vrstvu medzi vedením strany a širšou členskou základňou. Sú dosť blízko vedeniu na to, aby rozumeli jeho rozhodnutiam a pomáhali ich presadzovať, ale zároveň dosť blízko základni na to, aby ju mobilizovali a organizovali. Bez takejto vrstvy by sa strana buď rozpadla na voľnú masu pasívnych členov, alebo by bola odkázaná len na úzky profesionálny aparát.

Práve tu sa však rodí aj problém vnútornej nerovnosti. Militanti nie sú len najobetavejšou časťou strany. Často sa stávajú aj tými, ktorí majú vo vnútri neporovnateľne väčší vplyv než obyčajní členovia. Poznajú pravidlá, majú kontakty, vedú sa pohybovať v organizačnej štruktúre, chápu procedúry a sú prítomní tam, kde sa naozaj rozhoduje. Vnútorňa demokracia preto nikdy neznamena len vzťah medzi „vedením“ a „členmi“. Medzi nimi existuje aj aktívna stredná vrstva straníkov, ktorá vie byť samostatným aktérom.

V masových stranách mala táto vrstva zásadný význam. Militantné jadro zabezpečovalo každodennú prácu sekcií, šírenie programu, organizovanie podujatí a udržiavanie ideologickej identity. V niektorých stranách bolo toto jadro zároveň školou budúcich lídrov. Človek nepostupoval k vedeniu len preto, že bol známy alebo bohatý, ale preto, že sa osvedčil ako lojálny a schopný pracovník strany. V tomto zmysle militanti udržiavali každodenný chod strany a zároveň vytvárali prostredie, z ktorého mohli vyrastať budúci lídri. Má to však aj problematickú stránku. Ak sa vnútorné jadro strany stane príliš uzavretým, môže začať fungovať ako vlastná kasta. Noví ľudia doň vstupujú ťažko, vnútorné pravidlá sú známe len zasväteným a reálny život strany sa oddeľuje od formálne deklarovanej otvorenosti. Aktívne jadro je síce pre stranu nevyhnutné, ale zároveň v sebe nesie aj zárodok oligarchizácie. Tí, ktorí stranu udržiavajú v chode, nad ňou postupne získavajú aj disproporčný vplyv.

V súčasných stranách sa navyše mení aj samotná povaha vnútorného jadra. Kým v klasických masových stranách boli jeho základom najmä ideologicky a organizačne angažovaní militanti, dnes doň častejšie patria aj pro-

fesionálni poradcovia, manažéri kampaní, mediálni špecialisti a platení stranícki pracovníci. Vnútorne jadro sa teda môže posúvať od aktivistickej k profesionálnej forme. To nemení jeho význam, ale mení jeho sociálnu a politickú povahu. Strana tak už nie je držaná len oddanými militantmi, ale aj odborníkmi na komunikáciu, financovanie a organizáciu. Výsledkom býva slabší ideologický, ale silnejší technický typ vnútorného jadra.

4.3 Výber a typy vedenia

Každá politická strana potrebuje vedenie. Bez neho by nebola schopná formulovať rozhodnutia, reprezentovať sa navonok a nieť zodpovednosť za politickú stratégiu. Otázka vedenia je však oveľa zložitejšia než len otázka, kto stojí na čele. V politických stranách ide vždy aj o to, akým spôsobom sa vedenie vytvára, akú má legitimitu a aký typ authority v strane prevláda.

Základné rozlíšenie je **individuálne** a **kolektívne vedenie**. Niektoré strany sú silno sústredené okolo jednej dominantnej osobnosti, ktorá spája reprezentáciu, stratégiu aj symbolickú identitu strany. Inde je vedenie viac kolektívne a rozložené medzi predsedu, podpredsedov, predsedníctvo, výkonný výbor, kongres a ďalšie orgány. V praxi však ani kolektívne vedenie neznamená automaticky rovnosť. Aj tam sa spravidla vytvára užší kruh tých, ktorí majú najväčšiu váhu pri rozhodovaní.

Dôležitá je aj **otázka výberu** vedenia. V niektorých stranách je vedenie volené delegátmi na zjazde alebo kongrese. Inde sa na výbere podieľa širšie členstvo prostredníctvom priamej voľby predsedu. Niekde zohráva rozhodujúcu úlohu parlamentný klub alebo užší stranícky výbor. A v niektorých prípadoch je výber vedenia formálne demokratický, ale v skutočnosti silne kontrolovaný už existujúcim jadrom, ktoré určuje, kto je vôbec prijateľným kandidátom.

Formálny spôsob výberu preto nemusí byť určujúci. Strana môže mať priamu voľbu predsedu všetkými členmi a predseda zostať silno centralizovaná, ak sú ostatné orgány slabé a ak je predseda obklopený úzkym tímom, ktorý ovláda agendu, financie a komunikáciu. Naopak, strana s delegátskym systémom môže mať pomerne živú vnútornú súťaž, ak sú delegáti skutočne naviazaní na základné organizácie a nie sú len mechanickým predĺžením centra. Z politologického hľadiska je preto dôležitejšie než samotný formálny postup sledovať, kto má v strane reálny vplyv na navrhovanie kandidátov a priebeh rozhodovania.

Pri vedení strán sa môžu objavovať rôzne **zdroje authority**. Jedným z nich je autorita **elitná**, založená na spoločenskom postavení, prestíži, skúsenostiach a osobných kontaktoch. Tento typ bol typický najmä pre kádrové strany a staršie parlamentné elity. Iným typom je autorita **byrokraticko-organizačná**. V nej vedúci aktér nevládne len svojou charizmou alebo prestížou, ale tým, že ovláda aparát, pravidlá, personálne obsadzovanie a každodenný chod organizácie. Ďalším typom je autorita **charizmatická**, pri ktorej sa strana silne viaže na osobný príťažlivý vplyv lídra. Tá môže byť mimoriadne účinná pri mobilizácii, ale zároveň oslabuje kolektívnu povahu strany a zvyšuje závislosť od jedného človeka. Vo vnútri strán sa tieto typy často miešajú. Predseda môže byť zároveň silnou mediálnou osobnosťou, ovládať aparát a mať podporu parlamentnej elity. Práve takéto sústredenie viacerých zdrojov moci v jedných rukách najviac mení vnútornú rovnováhu strany. Čím viac sa jednotlivé zdroje authority sústreďujú v jedných rukách, tým slabšia býva kontrolná schopnosť ostatných orgánov a vrstiev strany.

Vedenie strany nikdy nevzniká vo vákuu. Jeho podoba závisí od typu strany a od toho, v akej situácii sa strana nachádza. Strana si vytvára iný typ vedenia, keď je vo vláde, a iný, keď je v opozícii; inak funguje strana so silnou členskou základňou a inak personalizovaná volebná strana. Aj preto sa lídri strán nevyberajú podľa jedného stáleho modelu, ale podľa organizačných podmienok a politických potrieb danej strany.

Z pohľadu teórie politických strán je preto nepresné hovoriť o vedení len ako o skupine ľudí na vrchole. Práve v tomto zmysle upozorňuje taliansky politológ **Angelo Panebianco**, že vedenie strany nemožno chápať len personálne, ale aj ako súčasť širšej organizačnej štruktúry moci. Vedenie zároveň ukazuje, ako sa v strane vyberajú ľudia s rozhodovacím vplyvom a ako si svoje postavenie dokážu udržať. Spôsob, akým sa vyberá, prezrádza veľa o samotnej povahe strany. Strana, v ktorej vedenie vyrastá z dlhšej straníckej práce, bude iná než strana, kde sa líderstvo odvodzuje predovšetkým od mediálnej známosti, parlamentného postavenia alebo podpory úzkeho okruhu sponzorov a profesionálnych organizátorov.

4.4 Stranícky aparát a vnútorná moc

Popri vedení má v každej väčšej strane zásadný význam aj aparát. Pod týmto pojmom rozumieme súbor stálych funkcionárov, zamestnancov a odborných pracovníkov, ktorí zabezpečujú každodenný chod strany. Kým vedenie

je viditeľné navonok a nesie symbolickú aj politickú zodpovednosť, tak aparát často pracuje v pozadí. O to väčší ale môže mať reálny vplyv. Práve na tento rozmer straníckej organizácie upozorňuje aj **Angelo Panebianco**, keď poukazuje, že **moc v strane sa neviaže len na formálne vedenie**, ale aj na kontrolu pravidiel a personálnych rozhodnutí.

Politická strana nedokáže bez aparátu fungovať ako trvalá organizácia. Je potrebné viesť evidenciu členov, pripravovať schôdze, rozosielať materiály, koordinovať miestne organizácie strany, spravovať financie, organizovať kampane, komunikovať s médiami, zabezpečovať právne a administratívne úkony. Čím je strana väčšia a čím je jej činnosť zložitejšia, tým viac rastie význam aparátu.

Kto ovláda stranícky aparát, má veľký vplyv aj na priebeh vnútorného rozhodovania. Môže určovať, aké informácie sa dostanú k členom, čo sa bude prerokúvať a v akej podobe sa budú prijímať rozhodnutia. Aj tam, kde strana navonok pôsobí demokraticky, môže úzka skupina výrazne ovplyvniť výsledok ešte pred samotným hlasovaním. Moc v strane sa preto neprejavuje len vo verejných sporoch o vedenie, ale aj v menej viditeľnej kontrole jej každodenného fungovania.

Aparát má navyše vlastnú logiku záujmov. To samo osebe ešte neznamená nič nelegitímne, ale pomáha to vysvetliť, prečo má často sklon uprednostňovať stabilitu organizácie a ochranu vlastného postavenia aj za cenu menšej otvorenosti voči vnútorným zmenám a slabšieho vplyvu členskej základne. Príslušníci aparátu sú totiž viazaní na stranu nielen politicky, ale často aj existenčne. Strana je ich pracovným prostredím, zdrojom kariéry a profesionálnej identity. To môže mať síce pozitívne stránky, lebo profesionalizácia zvyšuje organizačnú schopnosť a technickú úroveň strany, ale zároveň to vytvára vrstvu ľudí, ktorí majú silný záujem na stabilite vlastného postavenia a existujúceho usporiadania moci. Aparát preto býva **prirodzeným nositeľom konzervácie** vnútornej hierarchie. V historických masových stranách vznikol aparát ako dôsledok rastu organizácie a potreby riadiť jej čoraz zložitejšie fungovanie. V dnešných stranách má často modernejšiu a profesionálnejšiu podobu, no jeho význam tým neklesá.

Dôležitý je aj **vzťah medzi aparátom a vedením strany**. V niektorých stranách aparát najmä vykonáva rozhodnutia lídrov, v iných má vlastný vplyv a môže zasahovať aj do výberu vedenia a do každodenného fungovania strany. V stranách s dlhou tradíciou býva nositeľom organizačnej stability aj po výmene predsedu, kým v nových personalizovaných stranách je

často úzko naviazaný na samotného vodcu. Otázka stranického aparátu zároveň otvára širší problém vnútorného rozdelenia moci. Hoci je navonok najviditeľnejšou postavou predsedu, reálny vplyv býva často rozložený aj medzi ďalšie zložky vnútorného vedenia a aparátu. **Moc v strane** sa preto neprejavuje len vo verejnom vystupovaní, ale aj v tom, kto pripravuje rozhodnutia, ovplyvňuje výber ľudí do funkcií a zabezpečuje každodenné fungovanie organizácie.

Vnútorné rozdelenie moci v strane nemožno posudzovať len podľa stanov. Tie síce určujú, kto má aké právomoci, ale o skutočnom vplyve často rozhoduje to, kto ovláda aparát, pripravuje personálne návrhy, má prístup k informáciám a udržiava kontakt s miestnymi organizáciami.

4.5 Oligarchizačné tendencie

Jednou z najznámejších a najtrvalejších téz v teórii politických strán je tvrdenie, že väčšia organizácia má sklon sústred'ovať moc do rúk úzkeho vedenia. Táto myšlienka je spojená najmä s nemeckým sociológom **Robertom Michelsom**, ktorý skúmal masové strany a dospel k známemu, hoci často zjednodušovane citovanému záveru, že **každá väčšia organizácia má tendenciu sústred'ovať moc do rúk užšej skupiny vodcov**. Tento problém nie je dôležitý len historicky, ale dotýka sa samotného jadra otázky, či a do akej miery môžu byť politické strany vnútorne demokratické.

Michels pritom nechápal oligarchiu len ako morálne zlyhanie vodcov alebo ako náhodnú deformáciu pôvodne demokratickej organizácie. Tvrdil, že ju rodí samotná logika veľkej organizácie. Čím je strana početnejšia a zložitejšia, tým viac sa musí opierať o delegovanie, špecializáciu a trvalých funkcionárov. Priamy dohľad všetkých členov nad celkom organizácie sa stáva prakticky nemožným a rozhodovanie sa presúva k tým, ktorí majú čas, skúsenosť, informácie a technické schopnosti riadiť jej každodenný chod. Rast organizácie tak vedie aj k rastu byrokratizácie a k posilňovaniu vedenia, až sa kontrola zdola stáva čoraz slabšou a čiastočne aj fiktívnou. Práve v tomto zmysle Michels formuloval svoj známy „**železný zákon oligarchie**“: organizácia sama vytvára podmienky, v ktorých vedenie postupne získava prevahu nad tými, ktorí ho zvolili.

Oligarchizácia však automaticky neznamená otvorenú diktatúru malej skupiny, ale označuje skôr **proces, v ktorom sa rozhodujúce zdroje, skúsenosti a procedurálna kontrola hromadia v rukách užšieho jadra**.

Členovia strany zostávajú formálne jej súčasťou, môžu sa zúčastňovať kongresov, voliť delegátov alebo schvaľovať dokumenty, ale skutočná iniciatíva a každodenné riadenie sa od nich vzdáľujú. Politika strany sa potom netvorí v širokej diskusii medzi členmi, ale skôr v úzkom okruhu ľudí, ktorí majú prístup k informáciám, kontakty a schopnosť reálne rozhodovať.

Prečo k tomu dochádza? Dôvodov je viac. Prvým dôvodom je samotná zložitosť organizácie. Veľká **strana nemôže fungovať bez delegovania úloh, bez špecializácie a bez profesionálnej koordinácie**. Práve tento moment pokladal Michels za jadro problému. Oligarchizáciu chápal ako výsledok spojenia technicko-organizačných faktorov, sklonu nás prenechávať rozhodovanie tým, ktorí „vedia ako na to“, a záujmu samotných vodcov udržať si nadobudnuté postavenie a kontrolu nad organizáciou. To automaticky zvýhodňuje tých, ktorí vykonávajú trvalé funkcie a ovládajú organizačný stroj. Druhým dôvodom je nerovnomerné rozdelenie času a záujmu. Väčšina členov nemá kapacitu venovať strane toľko energie ako aktívne jadro alebo profesionálni funkcionári. Aj keby mali formálne práva, v praxi ich využívajú menej než tí, ktorí so stranou žijú naplno. Tretím dôvodom je asymetria informácií. Vedenie a aparát vedia viac než radoví členovia, a kto vie viac, má výhodu pri nastavovaní agendy aj pri presviedčaní ostatných.

Oligarchizáciu posilňuje aj samotná **logika reprezentácie**. Členovia často nechcú rozhodovať o všetkom priamo. Očakávajú, že niekto bude konať v ich mene, viesť rokovania, pripravovať rozhodnutia a nie byť zodpovednosť. To je rozumné a prakticky nevyhnutné. Zároveň to však vytvára priestor, v ktorom sa zástupcovia môžu od svojich mandantov postupne osamostatniť. Čím viac sa strana profesionalizuje a čím viac je vtiahnutá do zložitého parlamentného a vládneho prostredia, tým väčší je tlak na posilňovanie tejto samostatnosti.

Na druhej strane však Michelsovu tézu nemožno chápať iba ako jednoduché tvrdenie, že vnútorná demokracia je vždy úplne nemožná a že členská základňa nemá na fungovanie strany žiadny vplyv. Ide skôr o upozornenie na trvalý sklon organizácií koncentrovať moc. Tento sklon môže byť silnejší alebo slabší podľa typu strany, podľa úrovne inštitucionalizácie, podľa rozsahu členskej aktivity, podľa pravidiel výberu vedenia a podľa toho, či existujú reálne mechanizmy spätnej kontroly. Oligarchizačná tendencia preto nepredstavuje nevyhnutný a mechanický osud každej strany, ale trvalý problém vnútorného usporiadania, s ktorým sa strany musia vyrovnávať.

Aj pokusy o demokratizáciu majú svoje limity. Priama voľba predsedu všetkými členmi môže posilniť legitimitu vodcu, ale zároveň obísť stredné články organizácie a ešte viac sústrediť moc do jeho rúk. Ani silné právomoci kongresu samy osebe nezaručujú otvorenejšie rozhodovanie, ak jeho priebeh vopred usmerňuje aparát alebo vnútorné skupiny. Podobne ani priame zapájanie členov do vnútrostraníckych rozhodnutí nemusí automaticky znamenať lepšie fungovanie strany, pretože môže sťažovať prijímanie dlhodobých a menej populárnych rozhodnutí. **Vnútrostranícka demokracia** preto nie je jednoduchým opakom oligarchie. Ide skôr o snahu udržať vedenie schopné konať, ale zároveň ho nenechať bez kontroly.

Osobitným problémom je aj to, z akých ľudí sa vytvára **užšie vedenie strany**. Vedenie strán nebýva jednoduchým zrkadlom členskej základne. Často sa v ňom nadmerne objavujú ľudia s určitou profesijnou skúsenosťou, vyšším vzdelaním, komunikačnými schopnosťami alebo s prístupom k dôležitým kontaktom. To neznamená automaticky deformáciu, lebo členovia môžu práve takýchto ľudí považovať za najspôsobilejších. Zároveň to však ukazuje, že ani formálne demokratický výber nevedie nevyhnutne k sociálnej podobnosti medzi vedením a základňou. Aj demokraticky volené vedenie môže pochádzať len z pomerne úzkeho okruhu ľudí a nemusí zodpovedať rozmanitosti celej členskej základne.

V súčasných stranách sa **oligarchizačné tendencie** prejavujú aj inak než v klasických masových stranách. Nejde už len o vplyv stranického aparátu, ale aj o silné postavenie mediálne viditeľného lídra, jeho poradcov a ľudí, ktorí rozhodujú o prístupe k verejným funkciám a štátnym zdrojom. Oligarchizácia sa tak môže presúvať z vnútrostraníckeho aparátu na parlamentnú a vládnu úroveň. Užšie vedenie strany sa potom neopiera najmä o členskú základňu, ale skôr o prístup k štátu, médiám a profesionálnemu zázemiu.

4.6 Parlamentní reprezentanti a stranícke vedenie

Jedna z najdôležitejších otázok vnútornej organizácie strán znie: kto má mať posledné slovo, keď sa stretnú stranícke vedenie, aparát a parlamentní reprezentanti? Inak povedané, aký má byť **vzťah medzi stranou ako organizáciou a stranou ako parlamentnou a vládnu silou**? Táto otázka je kľúčová, lebo reprezentatívna demokracia funguje práve cez zvolených zástupcov, ale strany zároveň tvrdia, že sú viac než len parlamentné kluby. V

klasickej demokratickej predstave by sa mohlo zdať, že prioritu majú volení zástupcovia, pretože reprezentujú širší elektorát než samotné členstvo. Poslanec je zvolený občanmi, nie iba straníkmi. Z tohto pohľadu by bolo logické, aby parlamentní reprezentanti mali vo vnútri strany výrazné postavenie. Na druhej strane však strany vznikli aj preto, aby parlamentnú činnosť organizovali, zjednocovali a viazali na širší programový a organizačný rámec. Ak by poslanci boli úplne nezávislí od strany, strana by sa rozpadla na voľné zoskupenie osobností a stratila by schopnosť konať ako jednotný ak-tér.

Práve preto sú vzťahy medzi parlamentnou frakciou a straníckym vedením často napäté. V niektorých stranách, najmä kádrového alebo elitného typu, má parlamentná skupina prirodzene dominantné postavenie. Strana vznikla z parlamentnej politiky a mimoparlamentná organizácia ju len podporuje. V masových stranách a v stranách mimoparlamentného pôvodu býva situácia opačná. Parlamentní reprezentanti sa chápu skôr ako vykonáva-telia širšej straníckej línie a podliehajú kontrole stranického centra alebo kongresu. Už samotný historický pôvod strany teda veľa napovie o tom, kde sa bude nachádzať mocenské ťažisko.

V moderných demokraciách sa však často ukazuje **rast vplyvu parlamentnej a vládnej úrovne**. Dôvod je zrejmý, lebo práve tam sa rozhoduje o legislatíve, vládnych koalíciách, verejných funkciách a aj o značnej časti finančných zdrojov. Poslanci, ministri a ich tímy sú neustále v centre politického diania, zatiaľ čo členská základňa a miestne organizácie zostávajú na okraji každodennej „veľkej“ politiky. To prirodzene zvyšuje váhu „strany vo verejnom úrade“. Tento posun má ďalekosiahle dôsledky. Ak parlamentní reprezentanti a vládne elity získajú privilegované postavenie, strana sa začne meniť. Program môže byť čoraz viac formovaný podľa požiadaviek koaličného vyjednávania, mediálnej a politickej súťaže, nie podľa vnútorného života členskej základne. Kariérny rast v strane sa môže čoraz viac viazať na parlamentné a verejné funkcie. Aparát a centrum sa môžu sústred'o-vať najmä na podporu poslancov a vládnych predstaviteľov. Členovia potom zostávajú dôležití ako dobrovoľníci, zdroj vnútornej legitimacy a dôkaz, že strana má členskú základňu, no majú menší vplyv na jej politické smerovanie.

Zároveň však neplatí, že silnejšie postavenie parlamentného krídla musí byť v rozpore s demokraciou. Poslanci a ministri majú vlastnú demokratickú legitimitu a nesú priamu politickú zodpovednosť za rozhodnutia,

ktoré bežní členovia strany nenesú. Problém vzniká vtedy, keď sa väzba medzi parlamentnou elitou a stranou preruší natolko, že organizácia prestane mať reálny dosah na svojich vlastných reprezentantov. Strana sa potom mení na značku, ktorá legitimizuje profesionálnych politikov, ale ich už nedokáže usmerňovať ani korigovať.

V tomto vzťahu preto nejde o to, aby jedna zo strán sporu zvíťazila. Pre politiku je prospešnejšia určitá **rovnováha**. Parlamentní reprezentanti potrebujú priestor na rozhodovanie, vyjednávanie a prispôsobovanie sa situácii. Zároveň však musia zostať prepojení so širšou straníckou organizáciou, ktorá im poskytuje politické zázemie, programové usmernenie a určitú vnútornú kontrolu. Ak prevládne len organizácia, strana sa môže uzavrieť do seba a vzdialiť sa od praktickej politiky. Ak naopak prevládne len parlamentné vedenie, strana sa môže zúžiť na nástroj slúžiaci úzkemu okruhu profesionálnych politikov. Práve tu sa spája celý problém členstva, aktivizmu, vedenia a oligarchizácie. Otázka, kto stranu tvorí, kto ju udržiava v chode a kto v nej rozhoduje, napokon smeruje k tomu istému problému, totiž **ako je v strane rozdelená moc**. To rozhoduje napokon aj o tom, čo strana dokáže urobiť pre tých, ktorých má zastupovať.

Kontrolné otázky ku kapitole 4:

1. Aké štyri základné kategórie vzťahu ľudí k strane rozlišuje teória politických strán? Čím sa jednotlivé kategórie navzájom líšia?
2. Čo je militant v zmysle teórie politických strán a prečo ho nemožno stotožniť s bežným členom ani s aktivistom?
3. Aký je rozdiel medzi formálnym spôsobom výberu vedenia a reálnym rozložením moci v strane? Prečo formálny postup nemusí byť rozhodujúci?
4. Čo je stranícky aparát a prečo môže mať väčší reálny vplyv než samotné formálne vedenie?
5. Čo Michels rozumel pod železným zákonom oligarchie? Aké tri dôvody uvádza text na vysvetlenie oligarchizačných tendencií?
6. Prečo vnútrostranícka demokracia nie je jednoduchým opakom oligarchie? Čo ukazuje príklad priamej voľby predsedu?
7. Aký je základný spor medzi parlamentnými reprezentantmi a straníckym vedením a prečo nemá jednoznačné riešenie?

5. Funkcie politických strán v reprezentatívnej demokracii

Politické strany nie sú len organizácie, ktoré sa pravidelne zúčastňujú voľieb. V moderných reprezentatívnych demokraciách plnia viacero funkcií. Sprostredkujú vzťah medzi spoločnosťou a štátom, zhromažďujú a pretvárajú rozptýlené požiadavky občanov do podoby politických programov, mobilizujú k účasti, vyberajú kandidátov a elity, podieľajú sa na tvorbe vlád a zároveň organizujú opozíciu.

To však ešte neznamená, že všetky strany plnia tieto funkcie rovnako dobre alebo rovnako intenzívne. Niektoré kladú väčší dôraz na reprezentáciu, iné na vládnutie, ďalšie na mobilizáciu alebo na udržiavanie väzieb s určitými sociálnymi skupinami. Navyše sa historicky mení aj samotná podoba týchto funkcií. Masové strany devätnásteho a prvej polovice dvadsiateho storočia ich plnili iným spôsobom než dnešné profesionalizované strany orientované na médiá, prieskumy verejnej mienky a centralizované kampane. Napriek týmto zmenám zostáva základná úloha strán podobná: získavať podporu občanov vo voľbách a premieňať ju na zastúpenie, vládu alebo opozíciu. Aj novšie teórie politických strán preto skôr než o izolovaných funkciách hovoria o tom, ako strany spájajú voličov s vládou a s rozhodnutiami, ktoré z vládnutia napokon vychádzajú.

5.1 Strany ako sprostredkovatelia medzi spoločnosťou a štátom

Jednou zo základných funkcií politických strán je sprostredkovanie medzi spoločnosťou a štátom. Táto formulácia patrí k najčastejším v politologickej literatúre, ale netreba ju chápať ako prázdnu frázu. Znamená to, že strany stoja medzi občanmi a inštitúciami verejnej moci a umožňujú, aby sa požiadavky spoločnosti dostávali do politického rozhodovania.

Moderná spoločnosť je zložená z množstva skupín, záujmov, hodnôt, identít a konfliktov. Občania neprežívajú politiku ako jednotný kolektívny zážitok. Vstupujú do nej z rozdielnych sociálnych a kultúrnych pozícií, majú odlišné predstavy o spravodlivosti, o úlohe štátu, o ekonomike, o kultúrnych otázkach aj o smerovaní spoločnosti. Štát však nemôže priamo a oddelene reagovať na nekonečné množstvo jednotlivých hlasov. Potrebuje me-

chanizmy, ktoré túto pluralitu usporiadajú, preložia do zrozumiteľnejších alternatív a umožnia, aby sa z rozptýlenej spoločenskej skúsenosti stala politická agenda, o ktorej je možné rozhodovať. Práve to je jedna zo základných úloh politických strán.

Strany teda nie sú len organizácie, ktoré sa zúčastňujú na voľbách. V širšom zmysle **pomáhajú premeniť spoločenskú pluralitu na politicky spracovateľnú formu**. Občan sa vďaka nim nestretáva so štátom len ako izolovaný jednotlivec, ale aj ako príslušník širšieho politického prúdu, programu či tábora. Strana mu poskytuje jazyk, cez ktorý môže svoje postoje formulovať, a zároveň vytvára cestu, cez ktorú sa tieto postoje môžu dostať do parlamentu, vlády alebo do verejnej debaty. Tento sprostredkujúci charakter strán je osobitne dôležitý v reprezentatívnych demokraciách, kde sa politická vôľa nevykonáva bezprostredne, ale prostredníctvom zastupiteľských inštitúcií.

Strana však neplní len úlohu sprostredkovateľa medzi spoločnosťou a štátom. Spoločenské požiadavky totiž nepreberá v hotovej podobe, ale sama rozhoduje, ktorým dá politický význam a ako ich zaradí do svojho programu. Tým ich zároveň mení. Strany preto nielen zastupujú už existujúce záujmy a konflikty, ale podieľajú sa aj na tom, ako budú tieto záujmy a konflikty v politike pomenované a usporiadané.

Z tohto hľadiska sú politické strany dôležité aj pre stabilitu demokratického poriadku. Ak dokážu spoločenské konflikty zachytávať a pretvárať do podoby legitímnej súťaže, **pomáhajú udržiavať konflikt v inštitucionalizovanej forme**. Ak strany v plnení týchto úloh zlyhávajú, rastie priestor pre protest a nedôveru voči politike. Kritika politických strán často súvisí aj s tým, že strany už nedokážu spoľahlivo prenášať požiadavky občanov do rozhodovania štátu.

5.2 Reprezentácia a agregácia záujmov

Sprostredkovanie medzi spoločnosťou a štátom sa v konkrétnejšej podobe prejavuje najmä v reprezentácii a agregácii záujmov. Tieto dve funkcie spolu úzko súvisia, ale nie sú totožné. Reprezentácia znamená, že strany určitým spôsobom vyjadrujú, zastupujú alebo stelesňujú postoje, záujmy a identity určitých častí spoločnosti. Agregácia znamená, že strany spájajú rozptýlené a čiastkové požiadavky do širších politických programov a návrhov, o ktorých sa potom môže rozhodovať.

Reprezentácia patrí k najstarším a najdôležitejším dôvodom existencie strán. V moderných demokraciách sa občania nemôžu všetci priamo podieľať na každodennom rozhodovaní. Politika preto funguje cez zastupovanie a **politické strany sú jedným z hlavných nositeľov tohto zastupovania**. Práve strany umožňujú, aby sa názory a záujmy občanov neobjavovali len ako izolované požiadavky jednotlivcov, ale ako súčasť širších politických prúdov. Reprezentácia pritom nemá len jeden význam. Niekedy sa chápe ako „zrkadlenie“ spoločnosti, teda ako snaha, aby sa v stranách a zastupiteľských orgánoch odrážali sociálne alebo názorové rozdiely v spoločnosti. Inokedy sa reprezentácia chápe skôr ako konanie v mene občanov, teda ako schopnosť presadzovať ich záujmy a niešť za to politickú zodpovednosť. Politické strany sa v praxi pohybujú medzi týmito pólmi. Na jednej strane zastupujú určité časti spoločnosti, na druhej strane samy rozhodujú, ako budú ich záujmy politicky formulovať.

Samotná reprezentácia však nestačí. Ak by strany len pasívne odrážali všetky jednotlivé požiadavky a rozdiely, nedokázali by z nich vytvoriť zrozumiteľný politický program, podľa ktorého by bolo možné vládnuť a rozhodovať. Preto je druhou základnou funkciou **agregácia záujmov**. Tá spočíva v tom, že **strany spájajú množstvo čiastkových záujmov do širších programových celkov**. Od strany sa neočakáva len to, že zachytí jednotlivé požiadavky, ale aj to, že ich spojí s ďalšími témami do zrozumiteľného politického programu.

Agregácia je preto jedným z kľúčových dôvodov, prečo majú strany taký význam pre reprezentatívnu demokraciu. Umožňuje, aby sa rozptýlené záujmy nepremenili na chaos, ale na obmedzený počet súťažných alternatív, medzi ktorými možno politicky rozhodovať. Vo väčšinových volebných systémoch strany často spájajú rôzne požiadavky už pred voľbami, aby oslovili čo najširší okruh voličov. V pomerných volebných systémoch sa časť tohto spájania presúva aj na obdobie po voľbách, keď strany pri rokovaní o vláde hľadajú spoločný programový kompromis. V oboch prípadoch však platí, že bez takéhoto spájania požiadaviek by reprezentatívna politika len ťažko dokázala prijímať rozhodnutia.

Agregácia má pritom aj normatívny význam. Strana, ktorá len mechanicky prenáša partikulárne záujmy bez pokusu o ich zovšeobecnenie, zostáva príliš úzko ukotvená v jednej časti spoločnosti. Ak chce strana vystupovať ako širšia vládna alternatíva, musí spravidla spájať čiastkové požiadavky s riešením širších verejných otázok. Musí ukázať, ako sa tento záujem dá

spojiť s riešením širších verejných problémov a musí tiež ukázať, s akými kompromismi je pripravená počítať. Preto politické strany nie sú len hovorcami určitých skupín. **Premieňajú ich požiadavky na politické návrhy**, o ktorých možno rozhodovať v parlamente a vo vláde. Zároveň platí, že reprezentácia a agregácia sa môžu dostať do napätia. Čím viac sa strana usiluje o presné zastúpenie úzkej skupiny, tým ťažšie môže agregovať širšie záujmy. A naopak, čím viac sa usiluje o široký záber a volebnú príťažlivosť, tým viac môže oslabiť svoje pôvodné reprezentatívne väzby. Toto napätie patrí k základným problémom moderných strán.

5.3 Mobilizácia a politická socializácia

Ďalšou kľúčovou funkciou strán je mobilizácia občanov a ich politická socializácia. Demokraciu totiž nie je možné redukovat' len na volebné procedúry. Potrebuje aj občanov, ktorí sa zaujímajú o verejné dianie a sú ochotní politicky sa angažovať. V tomto zmysle možno pripomenúť aj Masarykovu myšlienku, že demokracia nie je len politický systém, ale aj určitý spôsob vzťahu k verejnému životu. Politické strany sú jedným z hlavných aktérov, ktorí účasť ľudí na politickom živote podnecujú a organizujú. Práve tým pomáhajú udržiavať demokraciu ako živý politický proces, nie iba ako formálny volebný mechanizmus.

Mobilizácia znamená, že strany povzbudzujú občanov, aby sa na politike zúčastnili. Najviditeľnejšou podobou je **volebná mobilizácia**. Strany oslovujú voličov, vedú kampane, kontaktujú sympatizantov, pripomínajú význam volieb a snažia sa priviesť svojich podporovateľov k volebným urnám. Tento moment býva zvlášť dôležitý v obdobiach, keď klesá volebná účasť alebo keď sa oslabuje tradičná stranícka identifikácia. Strany pritom nemobilizujú len cez médiá, ale aj priamym kontaktom s voličmi, miestnou prácou a dlhodobejším budovaním straníckej lojality. Práve preto má stranícka identifikácia aj osobné oslovovanie občanov stále vplyv na volebnú účasť. Mobilizácia sa však neobmedzuje len na voľby. V širšom zmysle ide aj o schopnosť strán prebúdzat' záujem o verejné veci a privádzať ľudí k politickej angažovanosti. Historické masové strany plnili túto úlohu veľmi intenzívne a opierali sa pritom o vlastné organizačné zázemie aj o trvalý kontakt s ľuďmi. Dnes sú tieto formy často slabšie než kedysi, ale základná myšlienka sa nemení. Ako sme uviedli, strana nie je len tímom pre volebnú súťaž, ale aj prostriedkom, cez ktorý sa ľudia zapájajú do politiky.

S mobilizáciou úzko súvisí **politická socializácia**. Ide o proces, v ktorom si ľudia osvojujú základné politické orientácie, učia sa chápať konflikty, rozlišovať medzi alternatívami a nachádzajú svoje miesto v politickom priestore. Politické strany k tomu prispievajú tým, že dávajú politike určitú štruktúru a jazyk. Pomáhajú občanom zorientovať sa v tom, čo sú hlavné otázky doby, aké odpovede na ne existujú a ako sa jednotlivé spory spájajú do širších ideových alebo programových rámcov. V tomto zmysle strany nepracujú len s už hotovými názormi občanov, ale pomáhajú tieto názory spoluvytvárať. Zároveň však platí, že strany občanov nielen orientujú, ale sa ich usilujú aj presviedčať a formovať ich postoje v prospech vlastnej politickej podpory.

Zvlášť dôležitú úlohu v týchto procesoch zohrávali strany v obdobiach, kedy boli hlbšie zakorenené v sociálnych skupinách a mali silnejšie organizačné väzby na spoločnosť. Socialistické, agrárne a katolícke strany boli často pevne zakotvené v určitom spoločenskom prostredí a v každodennom živote svojich prívržencov. Nepôsobili len počas volieb, ale udržiavali trvalý organizačný a kultúrny vzťah so svojimi členmi a podporovateľmi. Dnešné strany v tomto smere často pôsobia slabšie. To však neznamená, že ich socializačná funkcia zanikla. Zmenila sa skôr jej podoba. Menej sa opiera o trvalé členské prostredie a viac o kampane, mediálnu komunikáciu a voľnejší kontakt s občanmi.

V neposlednom rade sú mobilizácia aj socializácia dôležité aj preto, že **ovplyvňujú kvalitu demokracie**. Strany, ktoré sa obracajú na občanov len ako na voličov, pôsobia inak než strany, ktoré ich zapájajú aj do trvalejšej politickej činnosti. Práve preto je miera straníckej participácie dôležitá. Pokles členstva ešte neznamená zánik strán, ale ukazuje, že strany dnes mobilizujú a politicky formujú občanov iným spôsobom než kedysi.

5.4 Výber kandidátov a politických elít

Jednou z najdôležitejších funkcií politických strán je výber kandidátov a politických elít. V reprezentatívnej demokracii nestačí, aby občania mali názory, záujmy a možnosť voliť. Musia existovať aj ľudia, ktorí budú kandidovať, zastávať verejné funkcie a nieť politickú zodpovednosť za prijaté rozhodnutia. Práve politické strany zohrávajú rozhodujúcu úlohu pri výbere týchto ľudí. Maurice Duverger v tejto súvislosti upozorňoval, že výber kandidátov vo vnútri strany a ich následná voľba občanmi sú dve odlišné veci.

Výber kandidátov nemožno chápať ako čisto technické zostavenie kandidátnej listiny. Ide o významný moment politického výberu, v ktorom strana určuje, ktorým osobám poskytne svoju podporu a umožní im vstúpiť do volebnej súťaže s reálnou šancou získať verejnú funkciu. Tým ovplyvňuje nielen personálne zloženie parlamentu a vlády, ale aj celkový charakter politickej reprezentácie. Kandidátna listina preto nie je obyčajným zoznamom mien, ale vyjadruje rozhodnutie strany o tom, aký typ ľudí má v jej mene vystupovať pred voličmi a neskôr sa podieľať na výkone verejnej moci. Výber kandidátov zároveň ukazuje, aký typ politických predstaviteľov chce strana vytvárať a presadzovať. Strana, ktorá dáva prednosť dlhodobým členom a ľuďom vychovaným vo vlastnej organizácii, funguje inak než strana, ktorá hľadá najmä verejne známe osobnosti alebo kandidátov príťažlivých pre volebnú kampaň. Výber kandidátov preto nie je len personálnym rozhodnutím, ale ukazuje aj to, ako strana funguje ako organizácia. Ukazuje, či je strana viac členskou organizáciou, krátkodobým volebným projektom, aparátom okolo vedenia alebo nástrojom širšej politickej reprezentácie.

Z hľadiska demokracie je dôležité, že **strany dávajú prístup k verejným funkciám určitý poriadok**. Politická súťaž by bez výberu kandidátov nebola automaticky otvorenejšia ani spravodlivejšia, mohla by totiž ešte viac závisieť od peňazí, osobných kontaktov alebo mediálnej viditeľnosti. Strany preto vytvárajú pravidlá, cez ktoré sa kandidáti dostávajú do volebnej súťaže. Tieto pravidlá môžu politiku sprehľadniť a urobiť zodpovednejšou, ale môžu tiež slúžiť aj na ochranu existujúceho vedenia pred novými ľuďmi. Výber kandidátov je preto vždy aj otázkou vnútornej moci v strane. Kandidátky patria preto k najcitlivejším otázkam stranického života. Formálne o nich môžu rozhodovať členovia, zjazd, primárky alebo iné stranické orgány. Spor o kandidátku nie je len osobným konfliktom medzi jednotlivcami, ale ide o to, kto bude mať v strane vplyv a kto bude môcť vystupovať v jej mene.

V tejto súvislosti je dôležité si uvedomiť, že **výber politických elít sa nekončí voľbami**. Strany majú veľký vplyv aj na obsadzovanie vládnych funkcií, parlamentných pozícií a miest v štátnom a samosprávnom aparáte. Tým vytvárajú kariérne dráhy, cez ktoré sa aktívni členovia, funkcionári alebo poslanci dostávajú do vládnucej alebo opozičnej elity. Politické strany preto nie sú len nástrojmi reprezentácie, ale sú aj inštitúciami, ktoré rozho-

dujú o tom, ktorí ľudia sa dostanú k politickej moci a ako sa v politike udržia.

5.5 Tvorba vlády a opozície

Politické strany nevstupujú do volieb len preto, aby získali mandáty. Ich cieľom je aj podieľať sa na tvorbe vlády alebo organizovať opozíciu. Táto funkcia je pre reprezentatívnu demokraciu kľúčová, lebo práve cez ňu sa volebná súťaž premieňa na skutočné vládnutie.

V parlamentných demokraciách sa význam strán ukazuje najmä v tom, ako **premieňajú volebný výsledok na vládnutie**. Voľby síce určia rozloženie síl v parlamente, ale samy ešte nevytvoria vládu, program ani stabilnú väčšinu. Túto úlohu preberajú politické strany. Po voľbách rozhodujú, s kým sú ochotné spolupracovať, aký programový kompromis prijmú a akú zodpovednosť vo vláde prevezmú. Práve tu sa ukazuje, že strany nie sú len účastníkmi volieb, ale aj hlavnými aktérmi, ktorí z volebného výsledku vytvárajú reálnu vládnu moc. Keď sa strana dostane k moci, neprináša len ľudí do funkcií, ale aj program, s ktorým sa uchádzala o podporu voličov. Vládne strany preto nielen spravujú štát, ale sa v určitej miere usilujú uskutočňovať program, s ktorým vstupovali do volieb.

Preto je veľmi dôležité, ktoré strany sa dostanú do vlády. Zloženie vlády totiž určuje, aké rozhodnutia bude štát prijímať, či už pôjde o hospodárstvo, sociálnu politiku, školstvo, zdravotníctvo alebo zahraničnú politiku. Strany síce nemôžu presadiť všetko, čo pred voľbami sľubovali, pretože ich obmedzujú koalíční partneri, stav verejných financií a pravidlá politického systému, ale napriek tomu nesú jasnú politickú zodpovednosť za to, čo robí vláda, ktorej sú súčasťou.

Nemenej dôležitá je **funkcia opozície**. Demokracia nepotrebuje len vládu, ale aj organizovanú alternatívu k vláde. Opozičné strany sledujú, kritizujú, kontrolujú a spochybňujú vládne rozhodnutia a zároveň ponúkajú voličom možnosť, že pri ďalších voľbách môže moc prejsť do iných rúk. V tomto zmysle opozícia nie je len akýsi neúspešný zvyšok po voľbách, ale je **dôležitou súčasťou mechanizmu zodpovednosti**. Bez opozície by sa vláda ľahšie uzavrela do vlastného mocenského priestoru a bol by na ňu vyvíjaný menší tlak vysvetľovať a obhajovať svoje rozhodnutia pred verejnosťou.

Duverger výstižne poukázal na to, že rozvoj strán zmenil aj funkciu opozície. V režimoch s fungujúcou pluralitnou straníckou súťažou sa opozícia stáva osobitnou inštitúciou politického poriadku, nielen náhodným nesúhlasom jednotlivých poslancov. Práve politické strany dávajú opozícii štruktúru, kontinuitu a schopnosť uchádzať sa o moc ako organizovaná alternatíva. Pre existenciu demokracie preto nestačí len to, že sa uskutočňujú voľby, ale musí existovať aj organizovaná stranícka opozícia, ktorá robí z volieb **reálnu možnosť zmeny vlády**.

Práve pri tvorbe vlády a opozície sa najjasnejšie ukazuje rozdiel medzi stranami a inými politickými aktérmi. Záujmové skupiny môžu vyvíjať tlak na politickú moc a ovplyvňovať ju, rôzne hnutia môžu mobilizovať protest a médiá môžu vládu kritizovať, ale politické strany sú hlavnými aktérmi, ktorí pravidelne vstupujú do volieb, získavajú mandáty, zostavujú vládu alebo organizujú parlamentnú opozíciu. Práve preto sú pre reprezentatívnu demokraciu nenahraditeľné.

5.6 Strany a demokratická väzba

Funkcie strán spolu navzájom súvisia. Strany oslovujú voličov, prenášajú ich požiadavky do parlamentu a vlády a napokon nesú zodpovednosť za prijaté rozhodnutia. Russell J. Dalton, David M. Farrell a Ian McAllister tento vzťah opisujú prostredníctvom pojmu **demokratickej väzby** (angl. *democratic linkage*). Rozlišujú pritom päť navzájom prepojených foriem tejto väzby: kampaňovú, participačnú, ideologickú a reprezentatívnu väzbu a väzbu verejnej politiky. Strany vyberajú kandidátov a organizujú volebnú súťaž, mobilizujú občanov k účasti, ponúkajú im programové a ideové alternatívy, premieňajú ich preferencie na politické zastúpenie a po získaní moci sa usilujú uskutočňovať politiku, s ktorou sa uchádzali o podporu. Jednotlivé články tak vytvárajú reťazec medzi občianskymi preferenciami, volebným rozhodnutím, politickou reprezentáciou a výkonom verejnej moci. Ak sa niektorá z týchto väzieb výrazne oslabí, slabne aj schopnosť strán prepájať občanov s vládnutím a tým aj kvalita reprezentatívnej demokracie.

Pojem demokratickej väzby zároveň ukazuje, **kde môže reprezentatívna demokracia zlyhávať**. Nestačí, že strany privedú voličov k voľbám, ak medzi nimi nie sú zrozumiteľné politické rozdiely. Rovnako nepostačuje ani programová súťaž, ak sa po voľbách stratí súvislosť medzi tým, čo strany sľubovali, a tým, čo robia vo vláde. A nestačí ani vytvorenie vlády, ak vo-

liči nevedia posúdiť, kto za jej rozhodnutia nesie zodpovednosť. **Reprezentatívna demokracia preto funguje dobre až vtedy, keď strany dokážu spojiť volebnú súťaž, vládnutie a politickú zodpovednosť do jedného zrozumiteľného celku.** Debata o kríze politických strán nemusí znamenať, že strany zanikajú alebo prestávajú byť dôležité. Často skôr poukazuje na to, že sa oslabujú ich tradičné vzťahy k občanom. Klesá členstvo, slabne stranícka identifikácia, mizne väzba na staršie sociálne skupiny a voliči môžu mať pocit, že medzi stranami nie sú výrazné programové rozdiely. Strany však aj za týchto podmienok zostávajú dôležitými aktérmi reprezentatívnej demokracie. Mení sa najmä spôsob, akým získavajú podporu, komunikujú s voličmi a premieňajú volebný výsledok na vládnutie.

Tu sa ukazuje, prečo sú politické strany pre demokraciu stále dôležité: **prepájajú voľby s vládnutím.** Prostredníctvom strán sa požiadavky občanov dostávajú do parlamentu, vlády a verejného rozhodovania. Politické strany pritom nie sú jedinými aktérmi politiky, ale bez nich by reprezentatívna demokracia len ťažko dokázala organizovať súťaž o moc, tvorbu vlády, opozíciu a politickú zodpovednosť.

Kontrolné otázky ku kapitole 5:

1. Čo znamená, že politické strany sprostredkujú vzťah medzi spoločnosťou a štátom?
2. Čím sa líši reprezentácia od agregácie záujmov? Prečo tieto dve funkcie môžu byť vzájomne v napätí?
3. Čo je politická socializácia a akú úlohu v nej zohrávajú politické strany? Ako sa táto úloha zmenila v porovnaní s historickými masovými stranami?
4. Prečo nie je výber kandidátov len technické zostavenie kandidátnej listiny? Čo výber kandidátov prezrádza o povahe strany?
5. Akú úlohu plní opozícia v reprezentatívnej demokracii? Prečo nestačí, aby sa len konali voľby?
6. Čo je demokratická väzba a za akých podmienok môže zlyhávať?
7. Prečo sa funkcie strán nedajú posudzovať izolovane a čo sa stane, keď sa niektorá z nich výrazne oslabí?

Záver

Politické strany patria k tým inštitúciám modernej politiky, ktoré pôsobia na prvý pohľad ako samozrejmé, no pri bližšom pohľade sa ukazuje ich značná teoretická aj historická zložitosť. Sú natoľko prítomné v každodennom fungovaní reprezentatívnej demokracie, že sa ich existencia často považuje za niečo prirodzené. Práve tento dojem samozrejmosti však zakrýva, že politická strana je osobitný historický výtvor modernej politiky, nie nadčasová a samovoľne vznikajúca forma kolektívneho konania. Jej vznik bol spojený s pluralizáciou spoločnosti, s rozšírením volebného práva, so vstupom širších vrstiev obyvateľstva do politiky a s prijatím predstavy, že konflikt medzi časťami politického celku nemusí znamenať rozklad, ale môže byť základom legitímnej súťaže.

Prvý diel chce ukázať, že politickú stranu nemožno chápať len ako názov na kandidátke alebo ako technický nástroj boja o moc. Politická strana je osobitná forma organizovanej politiky, ktorá spája reprezentáciu, organizáciu, súťaž a moc. Jej význam nemožno zredukovať na ideológiu, program alebo volebný výsledok. Strana je zároveň organizáciou s vlastnou vnútornou štruktúrou, so vzťahmi medzi členstvom, aktivistami, vedením, aparátom a parlamentnými reprezentantmi. To, ako je strana usporiadaná, pritom nie je vedľajšia otázka. Práve organizačná podoba ovplyvňuje, kto v strane rozhoduje, aký má vzťah k spoločnosti, ako sa v nej koncentruje moc a nakoľko dokáže spájať demokratickú legitimitu s efektívnym politickým konaním.

Zvlášť dôležité je, že organizácia strán nie je len technická záležitosť. Od historických výborov a sekcií až po otázky členstva, aktivistov, vedenia a oligarchizácie sa ukazuje, že v každej strane ide aj o rozdelenie moci. Preto sa v teórii politických strán stále vracia otázka, ako spojiť schopné vedenie s vnútornou kontrolou a účasťou členov. Strana musí nielen zastupovať voličov navonok, ale aj vo svojom vnútri určiť, kto smie hovoriť v jej mene, kto rozhoduje o jej smerovaní a ako sa táto moc kontroluje.

Rovnako podstatné je aj poznanie, že význam politických strán nemožno vysvetliť len z ich vnútornej organizácie. Strany sú dôležité aj preto, že bez nich by reprezentatívna demokracia len ťažko premieňala voľby na vládnutie. Zachytávajú požiadavky občanov, premieňajú ich na politické programy, vyberajú kandidátov, vstupujú do volieb a nesú zodpovednosť za

vládnutie alebo opozíciu. V modernej demokracii dávajú politické strany občanom možnosť vyberať si medzi organizovanými politickými ponukami. Bez strán by o prístupe k moci častejšie rozhodovali známosti, peniaze, mediálna viditeľnosť a zákulisné dohody než otvorená súťaž organizovaných politických strán.

Bez pochopenia samotnej politickej strany nemožno pochopiť ani fungovanie modernej reprezentatívnej demokracie. Politická strana je jedným z hlavných spojení medzi občanmi a rozhodovaním štátu. Politická strana môže byť nedokonalá, uzavretá alebo odtrhnutá od voličov, no zároveň zostáva jednou z ústredných inštitúcií modernej politiky. Práve preto ju treba skúmať nielen ako účastníka volieb, ale aj ako historicky vzniknutú organizáciu, cez ktorú sa v modernej demokracii rozdeľuje moc, vytvára reprezentácia a organizuje vládnutie.

Summary

The first volume of *An Introduction to the Theory of Political Parties* examines the political party as a distinctive form of political organisation and as one of the central institutions of representative democracy. Political parties are so firmly embedded in modern political life that their existence may appear self-evident. They contest elections, nominate candidates, organise parliamentary activity, form governments and oppositions, and structure political competition. Yet the concept of a political party is considerably more complex than its everyday use suggests. A party is simultaneously an organisation, a carrier of political identity, an instrument of competition for power, an institution of representation and a mechanism through which social conflicts are transformed into organised political alternatives.

Political parties are historically specific institutions rather than timeless forms of collective political action. Political conflicts, factions and organised struggles for power existed long before modern parties emerged. Parties in the modern sense developed together with representative government, electoral competition, the extension of suffrage, the political mobilisation of broader sections of society and the gradual acceptance of pluralism. Their emergence therefore reflects both an organisational transformation of politics and a fundamental change in the understanding of political conflict.

Giovanni Sartori's analysis is particularly important for distinguishing political parties from related forms of collective action. Historically, the concept of faction had a predominantly negative meaning. A faction was understood as a group pursuing a particular interest at the expense of the political whole and was associated with division, personal ambition and the disruption of political unity. Political parties could become legitimate only when organised political differences ceased to be regarded as inherently destructive.

A modern political party is still a "part", but it operates within a wider political whole. In a pluralist order, a party represents particular interests, values, identities or political principles without being entitled to identify itself completely with the political community. A governing party does not become the owner of the state, just as an opposition party does not stand outside the legitimate political order merely because it challenges the gov-

ernment. Democratic pluralism rests on the recognition that different political parts may legitimately coexist and compete within common rules.

Pluralism therefore involves more than the numerical existence of several parties. Political competitors must recognise one another as legitimate participants and accept the institutional framework within which political conflict takes place. The democratic importance of parties lies not in eliminating conflict but in institutionalising it. Social and political disagreements can remain substantial without becoming a struggle in which political opponents deny one another the right to participate in the common political order.

Political parties must also be distinguished from movements and interest groups. Political movements are generally more loosely organised, less institutionalised and often more closely connected with protest mobilisation or a limited range of issues. They may influence political agendas and mobilise citizens without seeking permanent participation in representative institutions. A movement may gradually become a political party when it develops a stable organisation, contests elections and seeks representation and responsibility for government or opposition.

Interest groups differ primarily in their relationship to public office. Trade unions, professional associations, business organisations, lobbying groups and other organised interests may exercise considerable political influence, but they normally seek to influence those who hold political office rather than themselves becoming regular competitors for governmental responsibility. Political parties combine organisation, a degree of programmatic or principled identity, participation in electoral competition and an ambition to place their representatives in public office.

Sartori's minimal definition provides a useful analytical boundary. A party can be understood as a political group identified by an official label that participates in elections and is capable of placing candidates in public office through those elections. The definition deliberately avoids tying parties to a particular ideology, social base or organisational form. Parties may be ideological or pragmatic, centralised or decentralised, membership-based or professionally organised.

Its purpose is not to describe everything parties do. Representation, interest aggregation, mobilisation, government formation and the relationship between parties and society remain outside this minimal definition

and require further analysis. The definition establishes the boundary of the concept rather than offering a complete theory of political parties.

The historical emergence of modern parties was closely connected with the development of representative institutions. Maurice Duverger distinguished between parties of parliamentary and electoral origin and parties of extra-parliamentary origin. In the early stages of representative politics, parliamentary groups brought together representatives with similar views or interests, while local electoral committees supported candidates, organised campaigns and connected politicians with their constituencies.

These early organisations were usually loose, decentralised and often most active during elections. Personal prestige, social status, local influence and individual networks remained important political resources. Parties of parliamentary origin developed when parliamentary groups and electoral committees gradually became connected within more permanent structures. Their origins also influenced their internal balance of power: elected representatives tended to retain substantial authority, while extra-parliamentary organisation remained comparatively weak.

The extension of suffrage transformed these conditions. When political participation was restricted to relatively small and privileged groups, competition could be organised through local elites and personal networks. As electorates expanded, parties had to reach much larger numbers of voters. Broader participation required permanent organisations, local structures, sustained mobilisation and stronger connections between party centres and their supporters.

The extension of suffrage was part of a broader entry of the masses into politics. Newly politicised groups did not merely seek the right to vote; they increasingly demanded organisation, representation and political participation. Workers, lower middle classes, urban groups, religious communities and other sections of society entered politics as organised actors. Parties consequently acquired a broader social dimension and became capable of maintaining political ties beyond the electoral period.

This transformation was especially visible in the rise of labour and socialist parties, although conservative, liberal and agrarian organisations also had to adapt to mass politics. The history of modern parties is therefore not simply the history of new mass organisations but also the history of how older political elites adjusted to an expanding political public.

Many parties, however, did not originate in parliament. Extra-parliamentary parties often emerged from organisations with pre-existing social, religious or ideological identities. Labour movements, socialist organisations, trade unions, Catholic associations, agrarian organisations and other collective actors developed structures before obtaining substantial parliamentary representation. Their entry into electoral politics brought with it a different conception of party organisation.

Duverger argued that the origins of a party frequently leave a lasting imprint on its structure. Extra-parliamentary parties have historically tended towards stronger central organisations and greater control over parliamentary representatives. Parliament is not necessarily regarded as the natural centre of the party but as one arena within a broader political struggle. In parties originating primarily from parliamentary politics, elected representatives are more likely to retain organisational dominance.

The transition from elite or cadre parties to mass parties represents one of the major transformations of modern party organisation. The cadre party corresponded to the politics of restricted suffrage and socially influential local elites. It relied on prominent individuals, personal networks and relatively loose organisational structures and was strongly oriented towards elections and parliament rather than towards maintaining a large permanent membership.

The mass party developed under conditions of democratisation and social mobilisation. It sought large numbers of members, built extensive local organisations and established more durable links with particular social groups. Membership became an organisational and financial resource as well as a source of political identity. The party could serve as a setting for political education, collective action and social integration.

Duverger's organisational approach can be complemented by the sociological perspective associated with Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan. They interpreted party formation through the major social cleavages produced by the transformation of European societies. Four historical cleavages were especially important. The centre-periphery conflict emerged through the construction of national states and conflicts involving regional, linguistic and cultural minorities. The state-church cleavage was connected with state-building, secularisation and disputes over the position of churches, particularly their influence over education and public life. The land-industry cleavage reflected conflicts between agricultural and indus-

tria interests. The owner–worker cleavage emerged from industrialisation and provided the social basis for labour, socialist and social democratic parties.

The two approaches are complementary. Duverger helps explain how parties emerged and how their organisational structures developed, whereas Lipset and Rokkan illuminate the social conflicts that produced particular party families and patterns of political competition. Modern parties are both organisations created within developing representative institutions and political expressions of deeper social divisions.

Party organisation cannot be treated as a merely administrative matter. It determines how political convictions are translated into coordinated action and influences who exercises power within the organisation. Parties require rules, leadership, mechanisms of communication, resources and structures capable of selecting candidates, running campaigns, mobilising supporters and maintaining political continuity.

Duverger's distinction between direct and indirect party structures provides one important analytical perspective. In a directly organised party, individuals join as individual members and establish a direct organisational relationship with the party. In an indirectly organised party, collective organisations constitute important components of the party structure, and individual affiliation may be mediated through trade unions, professional associations or other organised bodies. The historical British Labour Party provides the classical example of this type of indirect structure.

The distinction affects both membership and power. In a direct party, local branches, members' meetings, congresses and central organs derive their authority from the party's internal organisation. In an indirect party, important organisational resources may remain in the hands of the collective bodies through which individuals are connected to the party. Such a party may therefore resemble a federation of organisations rather than a single homogeneous structure.

Duverger also distinguished four fundamental organisational elements: the caucus, the branch, the cell and the militia. Each embodies a different logic of political organisation.

The caucus is characteristic of elite or cadre politics. It is relatively small and selective and often consists of individuals possessing social standing, financial resources, professional prestige or local influence. It

does not seek extensive membership and tends to be strongly oriented towards elections and parliamentary activity.

The branch is associated with mass membership parties. It seeks broader participation, is normally organised territorially and provides a permanent local presence. Branches may become centres not only of electoral activity but also of political discussion, education, socialisation and collective identity. Their incorporation into a wider territorial hierarchy generally gives the central organisation greater influence than existed within relatively autonomous local caucuses.

The cell is a smaller and more disciplined form historically associated above all with communist parties. It is frequently organised around the workplace or another setting of everyday activity. Its size facilitates intensive communication, discipline and continuous political activity. The cell corresponds to a conception of the party that extends beyond electoral competition towards permanent mobilisation, ideological work and organised intervention in the social environment.

The militia represents the most radical of Duverger's organisational forms. It is a paramilitary organisation of party members based on discipline, training, symbols and preparation for physical confrontation. Historically associated especially with fascist movements and parties, it illustrates a form in which the boundary between political competition and coercion becomes blurred. It shows particularly clearly that organisational forms are not politically neutral and may differ sharply in their compatibility with pluralist politics.

These forms are analytical types rather than rigid categories. Real parties may combine several organisational elements and change over time. Their value lies in identifying the dominant principles through which parties organise members, allocate authority and connect electoral activity with broader political mobilisation.

The internal life of parties also involves different degrees of attachment and participation. An individual may relate to a party as a voter, supporter, member or activist. A voter may have no continuing organisational relationship with the party beyond electoral choice. A supporter displays a more stable political affinity and may participate in campaigns, attend events, contribute financially or assist voluntarily without formally joining. Membership involves formal affiliation and normally provides organisa-

tional rights and duties, while activists participate more intensively in the everyday life of the organisation.

A party may have many voters but few members, or many formal members but only a small number of active participants. Electoral legitimacy may therefore rest on a broad constituency while everyday organisational life depends on a much narrower circle. This creates a permanent tension between the breadth of support and the concentration of active participation.

Duverger's concept of the militant refers to an especially committed and permanently active party member. The term does not mean an armed radical, but a member of the active organisational core who maintains local structures, mobilises supporters, disseminates party positions and helps sustain internal discipline. In historical mass parties, militants frequently formed the intermediary layer between ordinary members and party leadership.

This active core is indispensable but also creates inequalities of influence. Those who possess greater organisational experience, attend meetings regularly, understand procedures and maintain networks usually acquire more influence than passive members. Contemporary parties have partly changed the composition of this core. Whereas classical mass parties relied heavily on ideologically committed militants, professionalised parties increasingly depend on advisers, campaign managers, communication specialists and paid staff. Organisational expertise may thus replace part of the traditional activist culture.

Leadership cannot be analysed simply by identifying the person who formally occupies the highest office. Parties differ in the extent to which leadership is individual or collective and in the procedures by which leaders are selected. Leadership may be chosen by congresses, delegates, the wider membership, parliamentary groups or restricted party bodies. Formal democratic procedures do not necessarily correspond to the real distribution of power.

A direct election of the leader by all members may coexist with substantial centralisation if other organs remain weak and the leader controls the agenda, communication and organisational resources. Conversely, a delegate-based system may permit meaningful internal competition when delegates genuinely represent active local organisations. The relevant ques-

tion is therefore who controls nominations, information, resources and decision-making rather than simply who possesses formal authority.

Different sources of authority may coexist within the same leadership. Political influence may derive from social prestige, political experience and personal networks, from bureaucratic and organisational control, or from charismatic personal appeal. When public popularity, control of the party apparatus and support from parliamentary elites become concentrated in the same hands, the capacity of other organisational bodies to exercise effective control may weaken considerably.

Angelo Panebianco's organisational approach is important here because it directs attention from formal office towards the broader structure of organisational power. Leadership must be understood through the resources that allow individuals and groups to influence decisions and maintain their position within the party.

The party apparatus constitutes another important centre of power. Permanent officials, employees and specialists maintain membership records, manage finances, coordinate local organisations, prepare internal meetings, organise campaigns and deal with administrative, legal and media tasks. Control over information, procedures, personnel and the preparation of decisions can give the apparatus substantial influence even when it remains largely invisible to the public.

Professionalisation increases organisational competence but may also create a group whose careers and material interests are tied to the continuity of the organisation. Party officials may consequently develop an interest in stability and in preserving existing arrangements. The relationship between leadership and apparatus varies: in some parties the apparatus mainly implements leadership decisions, while in others it possesses an independent capacity to influence strategy and leadership selection.

The concentration of organisational power lies at the centre of Robert Michels's famous "iron law of oligarchy". Michels did not understand oligarchy simply as a moral failure of particular leaders. Large organisations themselves generate structural conditions favourable to the concentration of authority.

As organisations grow, direct participation by all members becomes increasingly difficult. Administration requires delegation, specialisation, expertise and permanent officials. Those who devote more time to organisational work accumulate information, procedural knowledge and practical

experience. Participation is also uneven, while leadership and the apparatus normally possess more information than ordinary members. Representation creates further autonomy because members expect leaders to negotiate, prepare decisions and act on their behalf.

Oligarchisation therefore describes a tendency for organisational resources, expertise and procedural control to accumulate in the hands of a narrower core. Members may retain formal rights to elect delegates, participate in congresses and approve documents while effective initiative and daily decision-making move towards leadership and professional officials.

Michels's thesis does not require the conclusion that meaningful intra-party democracy is impossible. It identifies a continuing tendency that mechanisms of participation and accountability must attempt to control. Direct elections, strong congresses and membership ballots may widen participation, but none automatically eliminates inequalities of power. A direct election may even strengthen a leader by allowing him or her to bypass intermediate organisational bodies. Intra-party democracy therefore involves an enduring tension between effective leadership and meaningful control from within the organisation.

The relationship between party organisation and parliamentary representatives creates another tension. Elected representatives possess democratic legitimacy derived from voters beyond the party membership, while parties exist partly to organise parliamentary activity and connect representatives with a broader programme and organisation. Complete independence of parliamentarians would weaken collective party action, whereas complete subordination to the extra-parliamentary organisation could restrict the autonomy required for parliamentary and governmental responsibility.

Historical origins influence this relationship. Parliamentary groups tend to be stronger in cadre parties and parties of parliamentary origin, whereas mass parties and parties of extra-parliamentary origin are more likely to treat elected representatives as agents of a broader organisation. Contemporary politics often strengthens the party in public office: members of parliament, ministers and their staffs operate at the centre of legislative, governmental and coalition politics and possess access to resources unavailable to ordinary members or local organisations.

The growing importance of public office is not necessarily undemocratic because elected representatives possess their own mandate and bear

responsibility for governmental decisions. Problems arise when the connection between parliamentary elites and the wider party organisation becomes so weak that the latter can no longer meaningfully influence or control its own representatives.

Political parties must also be understood through the functions they perform in representative democracy. One of their most fundamental roles is to mediate between society and the state. Modern societies contain numerous interests, identities, values and conflicts that cannot be translated separately and directly into government decisions. Parties organise this plurality and transform dispersed demands into more coherent political alternatives.

This is not a process of passive transmission. Parties decide which demands to emphasise, how to interpret them and how to combine them with other political issues. They therefore participate in constructing political agendas and in shaping the language through which social conflicts become politically intelligible.

Representation and interest aggregation are closely related but distinct functions. Representation involves expressing, defending or acting in the name of particular social interests, identities and political orientations. Parties do not merely mirror society, however; they formulate political interpretations of the interests they claim to represent.

Aggregation involves combining multiple partial demands into broader programmes and political alternatives. Without it, representative politics could fragment into disconnected claims that would be difficult to translate into governmental action. Representation and aggregation can also come into tension. A party closely tied to a narrow constituency may find it difficult to incorporate wider interests, whereas a party seeking broad electoral support may weaken its connection with the groups from which it originally emerged. A party seeking to become a broader governing alternative must normally connect particular demands with wider public questions and accept the necessity of political compromise.

Parties also mobilise citizens and contribute to political socialisation. Electoral mobilisation encourages supporters to participate in elections, while broader forms of mobilisation can draw citizens into more sustained political activity. Historical mass parties performed this role through extensive organisational networks and close connections with particular social environments.

Political socialisation refers to the processes through which citizens acquire political orientations, learn to understand conflicts and locate themselves within the political space. Parties contribute by organising issues into recognisable alternatives and providing interpretative frameworks through which public questions can be understood. They do not merely respond to pre-existing public opinion but also participate in shaping it. The weakening of traditional mass membership has changed this function rather than eliminated it: contemporary parties rely more heavily on campaigns, media communication and looser forms of contact with supporters.

Candidate selection represents another crucial function. Representative democracy requires individuals who compete for public office and subsequently exercise political authority. Parties determine which candidates receive organisational support and realistic opportunities to obtain elected positions. Selection therefore influences the composition of parliaments, governments and political elites.

Candidate selection also reveals the internal distribution of power. A party that promotes long-standing members with extensive organisational experience functions differently from one that primarily recruits publicly known personalities or candidates selected for their electoral appeal. Whether candidates are chosen by members, congresses, primaries or central bodies, the selection process remains an important arena of intra-party competition. Parties also influence ministerial appointments, parliamentary positions and access to other public offices, making them major institutions of political elite recruitment.

The formation of government and opposition is among the most visible functions of political parties. Elections determine the distribution of parliamentary representation but do not automatically produce a government, a stable majority or a governing programme. Parties transform electoral results into political authority through coalition negotiations, programme agreements and decisions about governmental participation.

Government parties attempt, within institutional and coalition constraints, to translate electoral commitments into public policy and therefore bear political responsibility for the decisions of governments in which they participate. Opposition parties criticise, scrutinise and challenge government while offering citizens potential alternatives for future elections. Organised opposition is not merely the residue of electoral defeat but an es-

sential component of political accountability. Interest groups can influence governments, movements can mobilise protest and the media can scrutinise political actors, but parties remain the principal organisations connecting electoral competition with parliamentary representation, government formation and organised opposition.

Russell J. Dalton, David M. Farrell and Ian McAllister describe these relationships through the concept of democratic linkage. They distinguish five interconnected forms of linkage: campaign linkage, participatory linkage, ideological linkage, representative linkage and policy linkage. Parties select candidates and structure electoral competition, mobilise citizens, provide ideological and programmatic alternatives, translate political preferences into representation and, once in office, seek to implement policies connected with the programmes on which they competed.

These linkages create a chain connecting citizens' preferences, electoral choices, political representation and the exercise of public authority. Breakdowns may occur at different points. Electoral participation is insufficient if meaningful political alternatives are absent. Programmatic competition has limited democratic value if parties abandon the connection between electoral commitments and government policy. Government formation does not ensure accountability if citizens cannot identify who is responsible for political decisions.

Contemporary criticism of parties often reflects the weakening of these traditional linkages rather than the disappearance of parties themselves. Declining membership, weaker partisan identification and the erosion of stable connections with particular social groups can make parties appear increasingly distant from citizens. Yet they continue to structure electoral competition, recruit political elites, organise parliament, form governments and oppositions, and connect public choices with political responsibility.

Political parties are therefore neither merely electoral machines nor uncomplicated representatives of society. Internally, they are organisations in which membership, activism, leadership, bureaucracy and elected representatives possess unequal resources and compete for influence. Externally, they connect citizens and social interests with elections, parliaments, governments and public policy. They may become oligarchic, closed, opportunistic or detached from their members and voters, but representative democracy has not developed a more durable institutional mechanism for or-

ganising political alternatives, recruiting candidates, structuring government and opposition and assigning political responsibility. It is this combination of organisation, representation, competition and political power that makes the political party one of the central institutions of modern representative democracy.

Použitá a odporúčaná literatúra

Dalton, Russell J. – Farrell, David M. – McAllister, Ian. *Political Parties and Democratic Linkage. How Parties Organize Democracy*. Oxford University Press, 2011.

Duverger, Maurice. *Politické strany*. Přel. Zdeněk Velíšek. Praha: Karolinum, 2016.

Fiala, Petr – Strmiska, Maxmilián. *Teorie politických stran*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & Principal, 2009.

Gunther, Richard – Montero, José Ramón – Linz, Juan J. (eds.). *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*. Oxford University Press, 2002.

Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír. *Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 2010.

Katz, Richard S. – Crotty, William (eds.). *Handbook of Party Politics*. Sage Publications, 2006.

Katz, Richard S. – Mair, Peter. Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*, Vol 1, No. 1, s. 5-28, 1995.

Klíma, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, spol. s r. o., 1998.

Lipset, Seymour M. – Rokkan, Stein. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction. In Lipset, Seymour M. – Rokkan, Stein (eds.). *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press, 1967, s. 1 – 63.

Mair, Peter. *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford University Press, 1997.

Mair, Peter. *Ruling the Void. The Hollowing of Western Democracy*. Verso, 2013.

Martinkovič, Marcel. *Úvod do štúdia volebných a straníckych systémov I.* Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2020.

Martinkovič, Marcel. *Úvod do štúdia volebných a straníckych systémov II.* Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2020.

Michels, Robert. *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy.* New York: Hearst's International Library Co., 1915.

Novák, Miroslav. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia.* Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

Panebianco, Angelo. *Political Parties: Organization and Power.* Cambridge University Press, 1988.

Sartori, Giovanni. *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu.* Přel. Jiří Kohoutek, Petr Tomáš. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

Scarrow, Susan E. – Webb, Paul D. – Poguntke, Thomas (eds.). *Organizing Political Parties. Representation, Participation, and Power.* Oxford University Press, 2017.

Ware, Alan. *Political Parties and Party Systems.* Oxford University Press, 1996